

บทที่ ๔

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาตามตำนานอรัญคราตุ

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ได้แก่การท่องเที่ยวไปยัง สถานที่สำคัญทางศาสนา เพื่อเรียนรู้ และร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและหมายรวมถึงการศึกษาพุทธศิลป์ตลอดจนวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานเป็นพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เรื่องราวและคำสอนทางพระพุทธศาสนาผ่านตำนานที่สำคัญคือตำนานอรัญคราตุ ในงานวิจัย เรื่อง การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาตามตำนานอรัญคราตุนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา การท่องเที่ยวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ลักษณะของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและ เสนอรูปแบบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาตามตำนานอรัญคราตุ โดยการประมวลข้อมูลจาก เอกสารที่เกี่ยวข้องกับองค์พระธาตุตามตำนานอรัญคราตุเฉพาะพระธาตุ ๓ องค์ ในตำนานอรัญคราตุ คือ พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม และพระธาตุอิงฮัง รวมทั้งการเข้าพื้นที่เพื่อสำรวจเส้นทาง สัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องตามที่ได้กล่าวไว้ในกระบวนการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาตามตำนานอรัญคราตุ และนำมาวิเคราะห์เพื่อเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวตามตำนานอรัญคราตุ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

๔.๑ การท่องเที่ยวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ มีมาก่อน พ.ศ. ๑ โดยคำว่าท่องเที่ยวปรากฏในคำ บาลีว่า “จร” อ่านว่า “จะระ” ภาษาบาลีปรากฏคำเกี่ยวกับการท่องเที่ยวคือ วิจรติ, สยจรติ แปลว่า เที่ยว สัตถุจรไป^๑คำว่า “จร” มีปรากฏอยู่ในปฐมโองการของพระพุทธเจ้า หลังจากพระองค์ได้ตรัสรู้เป็น พระพุทธเจ้าแล้วพระองค์ได้ส่งสาวกออกไปเผยแผ่ศาสนาด้วยพระดำรัสว่า “จรถ ภิกขเว จาริกัม พุ พุช นหิตาย พุพฺพชนสุขาย โลกานุกมปาย อตถาย เทวมนุสฺसानิ แปลเป็นภาษาไทยว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์แก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุখেแก่ทวยเทพและมนุษย์^๒ คำว่า เที่ยว พระพุทธเจ้ามุ่งหมายถึงการเดินทางไปในที่ต่างๆ เพื่อประกาศพระธรรมแก่ประชาชนได้รับประโยชน์สูงสุด นำความสุขไปให้ประชาชน ในบรรดา

^๑ พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), ศ.พิเศษ ดร. และ จำลอง สารพัดนึก, พจนานุกรมบาลี-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑๘.

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

พุทธกิจ ๕ ประการของพระพุทธเจ้า กิจในปุเรภัต คือการเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตตามหมู่บ้าน นิคม ตำบล เมือง รัฐ เสด็จจากแคว้นแคว้นหนึ่งไปสู่อีกแคว้นหนึ่งเป็นกิจวัตรประจำ ได้พบกับเหตุการณ์ต่างๆ ในขณะที่เสด็จเที่ยวบิณฑบาต^๓ การเที่ยวบิณฑบาตของพระสาวกของพระสาวกของพระพุทธเจ้า ทำให้ประชาชนเห็นและเลื่อมใสดังเช่น กรณีพระอัสสชิ หนึ่งในปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ รูปได้ไปเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ มาณพชื่อว่าอุปติสสะได้พบและสนทนาธรรมจนกระทั่งอุปติสสะได้บรรลุมรรคและเดินทางไปขอบวชกับพระพุทธเจ้า^๔

ในพระคัมภีร์บันทึกถึงการที่พระพุทธเจ้าได้พาภิกษุ ๕๐๐ รูปที่ประสงค์จะลาสิกขา ไปเที่ยวป่าหิมพานต์ชมพูเขา ชมป่า ชมแม่น้ำ และหมูนกในป่าหิมพานต์ ในขณะนั้นมีนางนาคอุหัวา บินมาแวดล้อมนาคอุหัวาตัวผู้ในบริเวณนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงถามถึงชื่อนกเหล่านั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า นกเหล่านั้นชื่อว่า นาคอุหัวา^๕

คัมภีร์ขุททกนิกาย เถรคาถา ได้บันทึกเหตุการณ์ที่พระกาฬทายีเถระได้ทูลนิมนต์พระพุทธเจ้าไปแสดงธรรมโปรดพระประยูรญาติที่เมืองกบิลพัสดุ์ด้วยการพรรณถึงความสวยงามของสถานที่ที่จะเดินผ่าน ดังข้อความว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ หมูไม่มีดอกและใบสีแดงดังถ่านเพลิง ผลัดใบเก่าทิ้ง ผลิดอกออกผล หมูไม้เหล่านั้น สว่างไสวดังเปลวเพลิง ข้าแต่พระมหาวิระผู้มีส่วนแห่งอรรถรส เวลานี้เป็นเวลาสมควรอนุเคราะห์หมู่พระญาติ หมูไม่มีดอกบานสะพรั่งน่ารื่นรมย์ใจ ส่งกลิ่นหอมฟุ้งตลบไปทั่วทุกทิศ ผลัดใบเก่าทิ้ง ผลิดอกออกผล ข้าแต่พระองค์ผู้แก่กล้าแล้วกล้า ถึงเวลาที่พระองค์จะเสด็จหลีกไปจากที่นี่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ถุดนี้ไม่หนานัก ไม่ร้อนนัก เป็นฤดูที่สบายเหมาะแก่การเดินทาง พระประยูรญาติทั้งฝ่ายศากยวงศ์และโกลิยวงศ์จะได้เฝ้าพระองค์”^๖

ในกรอบแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท) จัดทำโดยมูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ สรุปว่าการท่องเที่ยวในทางพุทธศาสนามี ๒ ประการ คือ การท่องเที่ยวแบบไม่รู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งจะนำไปสู่การเร่ร่อนท่องเที่ยวไปในสงสารไปสัณกาลนานและการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา ปฏิบัติเพื่อการเจริญในศีล ศรัทธา สมาธิ สามารถพึ่งตนเองได้และสามารถให้การอนุเคราะห์แก่โลก เพื่อประโยชน์แก่อุทิศแก่ผู้อื่น

^๓ รังษี สุพนธ์, ๒๕๔๙, ๑๖.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๕ ขุททกนิกาย ชาดก อรรถกถา เล่ม ๘ หน้า ๓๐๘.

^๖ ขุ.เถร (ไทย) ๒๖/๕๒๗/๔๐๒.

ในมหาปริณิพพานสูตรปรากฏข้อความซึ่งพระพุทธเจ้าเดินทางไปปริณิพพานที่เมืองกุสินารา พระองค์ได้เสด็จผ่านหมู่บ้านต่างๆ ดังนี้

๑) เสด็จบ้านโกฏฐคาม

“อานนท์ ! มาเถิด, เราจักไปสู่บ้านโกฏฐคาม(เสด็จสู่บ้านนี้ โดยข้ามแม่น้ำคงคาด้วย ปาฏิหาริย์ ทรงหายจากฝั่งนี้แล้วปรากฏที่ฝั่งโน้น ณ ที่นี้ได้ทรงแสดงอริยสัจจ์ และศีล สมาธิ ปัญญา) ภิกษุทั้งหลาย เพราะการไม่รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจจ์ ๔ ประการ จึงทำให้เราและพวกท่านท่องเที่ยวไปในสังสารสินกาลนาน, ฯลฯ”^๗

๒) เสด็จสวนอัมพลัญฐิกา

“อานนท์ ! มาเถิด, มาจักเข้าไปสู่สวนอัมพลัญฐิกา(ณ ที่นี้ได้ตรัสเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา โดยนัย) เป็นต้นว่า ศีลเป็นอย่างนี้ๆ สมาธิเป็นอย่างนี้ๆ ปัญญาเป็นอย่างนี้ๆ สมาธิที่ศีลอบรมส่งเสริมแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก, ปัญญาที่สมาธิอบรมส่งเสริมแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก, จิต ที่ปัญญาอบรมส่งเสริมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ คือ กามสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ”^๘

๓) เสด็จจุฬาลงคารศาลา ป่ามทวัน ใกล้เมืองเวสาลี

ตรัสแก่สังฆนิครนถบุตร “พระโคตมผู้เจริญ ทรงนำสาวกทั้งหลายไปอย่างไร? อนึ่ง อนุสาสนีของพระโคตมผู้เจริญ ย่อมเป็นไปในสาวกทั้งหลาย ส่วนมาก มีส่วนแห่งการจำแนกอย่างไร?” อัครเวสสนะเราย่อมนำสาวกทั้งหลายไปอย่างนี้, อนึ่ง อนุสาสนีของเรา ย่อมเป็นไปในสาวกทั้งหลาย ส่วนมาก มีส่วนแห่งการจำแนกอย่างนี้, ว่า “ภิกษุ ท.! รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขาร ท. ไม่ใช่ตน วิญญาณไม่ใช่ตน สังขาร ท. ทั้งปวงไม่เที่ยง; ธรรมทั้งปวงไม่ใช่ตน.”^๙

๔) เสด็จทิวาวิหาร ที่ปาวาลเจดีย์

“อานนท์ ! เธอจงถือผ้าปูนั่งไป เราจักไปสู่ปาวาลเจดีย์ เพื่อนั่งพักตลอดเวลากลางวัน (ณ ที่นี้ได้ตรัสอานุภาพของอิทธิบาทสี่ประการ ว่าอาจทำบุคคลผู้เจริญได้เต็มที่ ให้มีชีวิตอยู่กับปปีหนึ่งก็ได้ แต่พระอานนท์มิได้ทูลขอให้ทรงอยู่เพราะไม่รู้ทัน, ทรงขับพระอานนท์ไปแล้ว มารได้พินคำสัญญาเรื่องจะปริณิพพานในเมื่อพระศาสนาเป็นปึกแผ่นดีแล้ว พระองค์จึงทรงตัดสินใจพระทัยในการปริณิพพาน เรียกว่าปลงอายุสังขาร, แผ่นดินไหวและตรัสเหตุที่ทำให้แผ่นดินไหว,

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๐๖/๘๖.

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๖/๗๖.

^๙ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๔๒๖/๓๙๖.

คือลมกำเริบ,ผู้มีฤทธิ์บันดาล,โพธิสัตว์จุติ,ประสูติ,ตรัสรู้,แสดงธรรมจักร,ปลงอายุสังขาร,ปรินิพพาน)

“ อานนท์! เมื่อตะกัณนี้ มารผู้โง่เขลา ได้เข้ามาหาเรา ที่ป่าवालเจตีย์นี้, ยืนอยู่ ณ ที่ข้างหนึ่ง แล้วกล่าวแก่เราว่า “ พระผู้มีพระภาคเจ้าจงปรินิพพานเสียเถิด, บัดนี้ถึงเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้แต่ก่อนว่า “มาร, เราจักยังไม่ปรินิพพานจนกว่า พวกภิกษุสาวก ภิกษุสาวิกา อุบาสกาสาวก อุบาสกาสาวิกา จักมีพร้อมบริบูรณ์, จนกว่าพรหมจรรย์(คือศาสนา) จักมั่งคั่ง เจริญแพร่หลาย เป็นที่รู้จักของมหาชน เป็นปีกแผ่นพองเพื่อมนุษย์และเทวดา. ท. ประกาศได้ด้วยดี(สืบไป)” ดังนี้, พระองค์ผู้เจริญ! บัดนี้พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาค มั่งคั่ง ฯลฯ แล้ว ขอพระผู้มีพระภาคจงปรินิพพานเสียเถิด, ขอพระสុตตจงปรินิพพานเถิด” ดังนี้. เราตอบว่า “มารผู้โง่เขลา! เธอไม่ต้องชวนชวายุคอก, ไม่นานเลย ตถาคต จักปรินิพพาน, อีกสามเดือนจากนี้ ตถาคตจักปรินิพพาน”^{๑๐} และได้ตรัสแก่พระอานนท์ ที่ระหว่างต้นสาละคูในที่ปรินิพพานเกี่ยวกับสังเวชนียสถาน ๔ แห่งอันเป็นที่ควรเห็นของกุลบุตรผู้มีศรัทธา

ดูก่อนอานนท์! สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดการสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มีอยู่ ๔ ตำบล ๔ ตำบลอะไรเล่า? ดูก่อนอานนท์ !สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าพระตถาคตประสูติแล้ว ณ ที่นี้ ๑, สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ว่าพระตถาคตได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ณ ที่นี้ ๑, สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาว่าพระตถาคตได้ประกาศอนุตรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว ณ ที่นี้ ๑, สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาว่าพระตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุแล้ว ณ ที่นี้ ๑, อานนท์! สถานที่ที่ควรเห็นและควรเกิดความสังเวชแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธา มี ๔ ตำบลเหล่านี้แล.

อานนท์! ภิกษุทั้งหลายหรือภิกษุณีทั้งหลาย หรืออุบาสกทั้งหลาย หรืออุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีศรัทธา จักพากันมาสู่สถานที่ ๔ ตำบลเหล่านี้โดยหมายใจว่า พระตถาคตได้ประสูติแล้ว ณ ที่นี้บ้าง, พระตถาคตได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ณ ที่นั่นบ้าง, พระตถาคตได้ประกาศอนุตรธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว ณ ที่นี้บ้าง, พระตถาคตได้ปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ ณ ที่นี้บ้าง ดังนี้.

อานนท์! ชนเหล่าใดเที่ยวไปตามเจตีย์สถานจักมีจิตเลื่อมใส ทำกาละแล้ว ชนเหล่านั้นจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ภายหลังแต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย ดังนี้”^{๑๑}

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๖/๙๔.

^{๑๑} ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๑๖๓/๑๓๑.

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวไปเพื่อมีจุดประสงค์ประกาศพระธรรมให้แก่ชุมชนในที่นั้น หมายความว่า กลุ่มพระเป็นกลุ่มที่มีการท่องเที่ยวตลอดเวลาเพราะต้องท่องเที่ยวประกาศธรรม และได้นำผลการท่องเที่ยวไปในสถานที่ต่างๆ มาเล่าให้ที่ประชุมสงฆ์ฟังเป็นการเล่าประสบการณ์ให้ภิกษุทั้งหลายรับทราบ

หลักฐานในคัมภีร์ธรรมบทบันทึกเรื่องราวพระราชาพระนามว่าพระเจ้าพิมพิสารสั่งให้นักแต่งเพลง แต่งพรรณนาถึงความสวยงามของดอกไม้ซึ่งมีนานาพันธุ์ สถานที่สงบ ร่มรื่น อากาศเย็นสบายในพระราชอุทยานเวฬุวันซึ่งพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายเป็นวัดในพระพุทธศาสนา จุดประสงค์ของการแต่งเพลงชมธรรมชาติเพียงเพื่อให้พระนางเขมาเทวีได้ไปเที่ยวพระราชอุทยานพร้อมกันนั้นก็ได้ฟังธรรมะจากพระพุทธเจ้าด้วย^{๑๒}

นอกจากการท่องเที่ยวที่ได้ปรากฏอยู่ในพระสูตรต่างๆ ที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ในประวัติพระพุทธศาสนา พุทธทาส อินทปัญโญ

หลวงจีนฟาเหียน ออกเดินทางจากนครเซียงอัน “บากันไปพันเขตประเทศจีน ข้ามทะเลทราย ภูเขา น้ำแข็ง และแคว้นต่างๆ จนบรรลุถึงภาคเหนือของประเทศอินเดีย ได้ศึกษาภาษาสันสกฤตกับทั้งพระธรรมวินัย และท่องเที่ยวมนัสการสังเวชนียสถานจนไปถึงแคว้นจัมปาทางทิศตะวันออกของอินเดียภาคกลาง แล้วเดินทางต่อไปประมาณ ๕๐ โยชน์ ถึงปากน้ำแคว้นตามลปิต จากนั้นได้โดยสารเรือพ่อค้าไปทางทะเลทิศใต้เป็นเวลา ๑๔ วัน ถึงเกาะสิงหล พักอยู่ ๒ ปี แล้วลงเรือไปขึ้นที่เกาะชวา พักอยู่หลายเดือนจึงโดยสารเรือไปทางทะเลราว ๓ เดือนเศษจึงถึงดินแดนจีน ขึ้นที่แหลมซัวต้งเมื่อ พ.ศ. ๙๕๗ รวมตั้งแต่ไปจนกลับเป็นเวลา ๑๕ ปี ท่านได้เขียนจดหมายเหตุเรื่องไปประเทศอินเดีย ขนานนามว่า ฮุดกั๊กกั และได้แปลคัมภีร์ที่ได้เชิญมานั้นไว้หลายเรื่อง”

ในขณะที่หลวงจีนอึ้งจิ้งนั้น “โดยสารเรือที่นครกวางตุ้งไปทางทะเลทิศใต้ ขึ้นที่เกาะสุมาตราพักอยู่หลายเดือน แล้วลงเรือต่อไปยังเกาะสิงหลและอินเดีย ท่องเที่ยวไปหลายสิบหัวเมืองเป็นเวลา ๑๔-๑๕ ปี ขากลับโดยสารเรือมาขึ้นที่เกาะสุมาตราอีก คราวนี้พักอยู่ ๖-๗ ปี จึงกลับโดยทางทะเลถึงประเทศจีนเมื่อ พ.ศ. ๑๒๓๖ พร้อมทั้งคัมภีร์ที่เชิญมาเกือบ ๔๐๐ ผูก ท่านได้ร่วมมือกับพระภิกษุอื่นแปลคัมภีร์ได้ ๕๖ เรื่อง นอกจากนี้ยังได้แต่งหนังสือไว้ ๒ เรื่อง...ยังได้บันทึกประวัติย่อของพระภิกษุจีนอีกหลายสิบรูปในสมัยไล่เรียกกันกับท่านที่บากันไปศึกษาถึงอินเดียโดยทางบกบ้าง ทางเรือบ้าง แต่ได้ถึงมรณภาพตามทางหรือในอินเดียเสียก็มาก”

สำหรับหลวงจีนเหียนจิงหรือพระถังซำจั๋ง นั้น ออกเดินทางในปี พ.ศ. ๑๑๗๒ ใช้เวลา ๑๖ ปี เดินทางผ่านดินแดนแคว้นและเมืองต่างๆ ตามรายทาง เเท่าที่มีบันทึกถึง ๑๐๒ แห่ง อยู่ในเขตตะวันตกของจีนถึงตอนเหนือของอินเดียที่กัสมิร์ ๓๕ แห่ง อยู่ในอินเดียเหนือถึงกรุงราชคฤห์ ๓๐ แห่ง และอยู่ในอินเดียตอนล่างลงไปอีก ๓๗ แห่ง โดยเมื่อกลับถึงจีนในปี พ.ศ. ๑๑๘๘ ที่นครเซียงอัน มีการ

^{๑๒} ธรรมบท ๒๕๒๘/๘/๗๐.

“...จัดม้าต่าง ๓๐ ม้าเป็นพาหนะบรรทุกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆที่พระถังซัมจั๋งได้มาแล้วนำมาพักบนศาลาหลวง วันรุ่งขึ้นได้จัดตั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นแสดงให้มหาชนนมัสการ” ประกอบด้วย พระบรมสารีริกธาตุ ๑๕๐ พระองค์ พระพุทธรูปทองคำปางประดิษฐ์ในถ้ำนาถ ๓ องค์แห่งแคว้นมคธ พระพุทธรูปไม้จันทน์ปางแสดงปฐมเทศนาที่มฤคทายวัน พระพุทธรูปไม้จันทน์ปางพระเจ้าอุเทนแห่งแคว้นโกสัมพี พระพุทธรูปเงินปางเสด็จลงบันไดแก้วจากดาวดึงส์ พระพุทธรูปทองคำปางแสดงพระธรรมเทศนาที่ภูเขาคิชฌกูฏ พระพุทธรูปไม้จันทน์ปางทรมานนาคที่นครหาน พระพุทธรูปไม้จันทน์ปางเสด็จโปรดสัตว์ที่กรุงเวสาลี พระธรรมวินัยของฝ่ายมหายาน ๒๒๔ คัมภีร์ คัมภีร์ศาสตร์ต่างๆของฝ่ายมหายาน ๑๙๖ คัมภีร์ พระธรรมวินัยของฝ่ายมหายาน ๑๙๒ คัมภีร์ พระธรรมวินัยกับศาสตร์ต่างๆของฝ่ายสรวีระ สัมมัตติยะ มหีศาสิก กาศยปิยะ ธรรมคูปต สรรวาสติวาท จำนวน ๑๕, ๒๒, ๑๗, ๔๒ และ ๖๗ คัมภีร์ตามลำดับ คัมภีร์เหตุวิทยา ๓๖ ฉบับ ศัพทวิทยา ๑๓ ฉบับ รวมทั้งสิ้นเป็นหนังสือ ๕๒๐ ผูก หรือ ๖๕๗ เล่มสมุด โดยท่านได้ใช้เวลา ๑๙ ปี ก่อนดับขันธในปี พ.ศ. ๑๒๐๗ เมื่อมีอายุได้ ๖๕ ปี ทำการแต่งตั้งจดหมายเหตุเรื่องการเดินทางไปประเทศตะวันตก และตั้งกองแปลคัมภีร์ต่างๆ ไว้ ๗๔ เรื่องเป็นหนังสือ ๑.๓๓๕ ผูก รวมทั้งการคัดคัมภีร์แจกจ่ายไปตามวัดวาอารามเป็นจำนวนมาก

โดยรวม อาจสรุปได้ว่ากรณีของ ๓ พระภิกษุจีนนั้น การเดินทางไปประเทศตะวันตก นอกจากการได้ไปเยือนสังฆนิยสถานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับพระพุทธองค์และพุทธศาสนาทั้งในอดีตและร่วมสมัยแล้ว ยังเป็นการได้พบปะกับครูบาอาจารย์ตลอดจนผู้เฒ่าผู้แก่ที่ศึกษาเรียนรู้ ได้รวบรวมหลักฐานตำราคัมภีร์คำสอนต่างๆ ตลอดจนการเผยแพร่ตลอดรายทาง เพื่อนำกลับมาประมวล แปลและเผยแพร่เพื่อประโยชน์ของผู้อื่น โดยได้แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นพากเพียรอย่างไม่ลดละ ยอมสละกระทั่งชีวิต แม้จะมีอุปสรรคนานัปการ^{๑๓}

๔.๒ ลักษณะการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาทางพระพุทธศาสนา

การท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาหมายถึงการเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถานและครูบาอาจารย์รวมถึงการทำกิจกรรมด้านศาสนาเช่น

^{๑๓} มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) โดยภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐-๒๒.

การปฏิบัติกรรมฐาน รวมถึงการศึกษาประวัติความเป็นมาของศาสนสถานต่างๆ และสามารถประยุกต์หลักธรรมไปใช้ในชีวิตประจำวันได้^{๑๔}

มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ได้จำแนกลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาหรือการท่องเที่ยวทางธรรม ๖^{๑๕} ประการ คือ

๑) เป็นการท่องเที่ยวแบบจาริกในทางที่ดั่งาม หรือบุญจาริก คือจาริกที่เป็นบุญ กล่าวคือเป็นการจาริกไปพร้อมกับการบำเพ็ญบุญ เพื่อความเจริญทั้งในทาน ศีล สมาธิ ปัญญา ศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้ยิ่งขึ้น

๒) เป็นการเดินทางตามคุณลักษณะแห่งชาวพุทธคือ ใฝ่รู้ใฝ่ศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ เพื่อทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ของส่วนรวม ไม่เป็นการท่องเที่ยวไปเรื่อยๆแบบคนไม่รู้แจ้งแทงตลอด แต่เป็นการท่องเที่ยวที่มากกว่าการได้ไปเยือนไปพบเห็น แต่เป็นการเดินทางทั้งภายนอกและภายใน ทั้งกายภาพและนามธรรมจากใจ จากการได้พบ ได้เห็น ได้เรียนรู้ ได้ลงปฏิบัติ ได้สัมผัส ได้ชิมลองในคุณค่าความหมายที่แท้จริงของสิ่งที่ได้พบเห็นเรียนรู้ เกิดกระบวนการภายในที่นำไปสู่การตื่นตระหนักรู้และเปลี่ยนแปลงจากภายในเป็นแรงบันดาลใจในการยกระดับพัฒนาชีวิต จิต ปัญญาสู่ความรอบคอบทุกข์ เพื่อบรรลุซึ่งอิสระภาพของชีวิตอย่างแท้จริง

๓) สิ่งที่ควรแก่การรู้เห็นในการท่องเที่ยวทางธรรมคือสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้า ประวัติศาสตร์และเรื่องราวในพระพุทธศาสนา หลักธรรมคำสอน ตลอดจนครูบาอาจารย์ อย่างผสมผสานกลมกลืนเพื่อการน้อมนำมาสู่การปฏิบัติในชีวิต

๔) ควรมีการนำประเพณี จารีต วิถีวัฒนธรรม ระบบคุณค่าของสถานที่ที่ทำการท่องเที่ยวมาประกอบอย่างให้คุณค่าความหมายและจริงจัง เฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีอย่างหลากหลายและมากมาย ไม่ว่าจะเป็น ฮีต คอง คะลำ คำผญา ตลอดจนทั้งหลักฐานรอยธรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นรอยธรรมทั้งหลายที่เก่าแก่ตั้งแต่แรกเริ่มพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเมื่อกว่า ๑,๐๐๐ ปีก่อน รอยธรรมของพ่อแม่ครูบาอาจารย์ ตลอดจนกิจกรรมการปฏิบัติและบูชาในรูปแบบต่างๆ

๕) ควรให้ความสำคัญตั้งแต่การเตรียมตัวแบบตั้งใจให้คุณค่าและความหมายในการเดินทาง ความใส่ใจในรายละเอียดรอบด้านตลอดการจาริก กิจกรรมการเรียนรู้และบูชา ณ สถานที่จาริกและการจดจำรำลึกเพื่อน้อมนำกลับมาเป็นเครื่องใช้หรือเตือนใจในภายหลังแบบ ”พิเศษไม่ธรรมดาและทั่วไป”

^{๑๔} แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, ดร. และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กระบวนเปลี่ยนแปลง“เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม”, รายงานวิจัย (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔.

^{๑๕} มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) โดยภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, บทคัดย่อ.

๖) พึงระมัดระวังและป้องกันผลกระทบข้างเคียงต่างๆที่อาจเกิดตามมา โดยเฉพาะจากการท่องเที่ยวในแนวอื่นๆที่มักเน้นความสนุกสนานบันเทิงรื่นเริงใจ มุ่งปริมาณผลประโยชน์เชิงมูลค่าและพาณิชย์มากกว่าคุณค่าและสารประโยชน์ทางธรรม

ในงานวิจัยเรื่อง รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กระบวนเปลี่ยนแปลง“เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม”^{๑๖} ได้กล่าวถึงลักษณะของเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาไว้ว่า

เส้นทางท่องเที่ยวมี ๒ รูปแบบ ๓ เส้นทาง ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ เส้นทางบุญ ซึ่งประกอบด้วย ๒ เส้นทาง คือ เส้นทางตำนานองค์พระธาตุ และเส้นทางอภิวาทพระพุทธรูปคู่บ้านพระอริยสงฆ์คู่มือง

รูปแบบที่ ๒ เส้นทางธรรม คือ เส้นทางรุ่งเรืองในพุทธธรรม แต่ละเส้นทางมีอัตลักษณ์และกระบวนการท่องเที่ยว ดังนี้

๑. เส้นทางตำนานองค์พระธาตุ มีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเป็นแหล่งดึงดูด ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดเป้าหมายในการเดินทางไปกราบไหว้แสวงบุญ มีทั้งหมด ๑๐ พระธาตุ

๒. เส้นทางอภิวาทพระพุทธรูปคู่บ้านพระอริยสงฆ์คู่มือง มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์และพระอริยสงฆ์เป็นแหล่งดึงดูด ซึ่งนักท่องเที่ยวมีความเชื่อว่าไหว้พระพุทธรูปและทำบุญกับพระอริยสงฆ์ได้บุญมาก ส่วนมากพระอริยสงฆ์เป็นพระนักปฏิบัติธรรมได้ชื่อว่าตามรอยพระอริยสงฆ์และยังมีรูปแบบการปฏิบัติธรรมที่ยังสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้

๓. เส้นทางรุ่งเรืองในพุทธธรรม วัตถุประสงค์ของการไปคือเพื่อปฏิบัติธรรม หวังเพิ่มบุญ สังสมความสงบ แสวงหาความจริงของชีวิต ลดความวุ่นวาย หวังการบรรลุ ปฏิบัติตามแนวทางที่พระอริยสงฆ์ปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่าง

สรุปลักษณะของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็น รูปแบบการเรียนรู้โดยการทัศนศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักท่องเที่ยวผู้ที่เดินทางมาที่วัดและสถานปฏิบัติธรรม มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการทาง พระพุทธศาสนาที่ถูกต้องโดยผ่านการศึกษาเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมที่สอดคล้องกับวิถีแห่งธรรมชาติ และวิถีแห่งวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ และสามารถฝึกปฏิบัติตนตามหลักการทาง พระพุทธศาสนา เช่น การเจริญสมาธิภาวนา ตลอดจนการเรียนรู้ในมิติต่างๆ ของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย การเรียนรู้ทางด้านพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นการสร้าง พื้นฐานของการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมก่อให้เกิดความยั่งยืนของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม และเกิดเครือข่ายทางสังคมที่นำไปสู่

^{๑๖} แม้นชีกฤษณา รักษาโฉม, ดร. และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กระบวนเปลี่ยนแปลง“เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม”, รายงานวิจัย, หน้า ๒๐๖.

การกระบวนการพัฒนาในด้านอื่นๆ รูปแบบและกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว นับได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริม การเรียนรู้ของนักท่องเที่ยวทั้งในด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ด้านวัฒนธรรม และ ภูมิปัญญาเชิงพุทธที่เกี่ยวข้อง

๔.๓ รูปแบบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาตามตำนานอรัญคธาตุ

จากที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นประกอบกับพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีทุนทางพุทธธรรม ตำนานและวัฒนธรรมที่สืบสานมาจนปัจจุบันและลักษณะของการท่องเที่ยวทางศาสนาสามารถเชื่อมโยงเป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาตามตำนานอรัญคธาตุเพื่อสื่อสารคุณค่าของการพัฒนากาย จิต ปัญญา ศึกษาพุทธศิลป์ วัฒนธรรมประเพณี ศรัทธาของปวงชนที่มีต่อพระธาตุ ทั้งสามองค์ ในงานวิจัยนี้จึงได้จัดรูปแบบของการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาตามตำนานอรัญคธาตุ เป็น ๕ รูปแบบ คือ

การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์พุทธศิลป์

การท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างศรัทธาปัญญาบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐

การท่องเที่ยวเชิงวิชาการเพื่อการวิจัยศึกษาพุทธประวัติ ตำนาน

การท่องเที่ยวเพื่อสักการะพระธาตุตามประเพณี

การท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพทางครอบครัว

๔.๓.๑ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์พุทธศิลป์

พระธาตุตามตำนานอรัญคธาตุ ได้แก่ พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม และพระธาตุอิงฮังมีความโดดเด่นของศิลปะผสมผสานทำให้มีอัตลักษณ์และพัฒนาการที่ต่างกันดังนี้

๑. พระธาตุพนม

พระธาตุพนมประดิษฐาน ณ วัดพระธาตุพนมมรรหาวีหารวัดพระธาตุพนมมรรหาวีหารเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก โดยสร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรศรีโคตบูรกำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ ร่วมกันสถาปนา ณ ภูเก้าพร้าวที่ริมโขง พระมหากัสสปะเถระเป็นประมุข เมื่อสร้างแล้วเสร็จก็ได้อัญเชิญพระอรัญคธาตุของพระพุทธเจ้าที่พระมหากัสสปะเถระนำมาจากประเทศอินเดียมาประดิษฐานไว้ข้างในพระธาตุพนมมีลักษณะของศิลปะแบบขอม-จามปาโบราณในยุคเริ่มต้นและมีการบูรณะปฏิสังขรณ์ตามศิลปะแบบลาวล้านช้างและศิลปะทวารวดีในสมัยต่อมา พิจารณาจากลักษณะลวดลายสลักอิฐชั้นฐานล่างขององค์พระธาตุพนมด้านทิศเหนือสลักรูปพญานันเสนทรงช้างพระยาอินทปัฐนครทรงม้ารูปบริวารในหมู่ลายดอกไม้ ด้านทิศใต้สลักรูปเสนาอำมาตย์ในหมู่ลายดอกไม้ ด้านทิศใต้สลักรูปพระยาจุลณีพรหมทัตทรงช้าง ราชบุตรทรงม้า ด้านทิศตะวันตกสลักรูปพระยาคำแดงทรงช้าง รูปเสนา

อำมาตย์ขี่ม้า รูปบริวารในหมู่ลายดอกมันทวลี ส่วนลายสลักที่หน้าบันเหนือซุ้มประตูหลักเป็น ลวดลายแสดงคติความเชื่อทางศาสนาฮินดู ด้านทิศเหนือรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ด้านทิศใต้จำหลัก เป็นรูปพระอิศวรทรงโคอุสุภราช ด้านทิศตะวันออกน่าจะเป็นพระอินทร์ ด้านทิศตะวันตกจำหลักเป็น รูปพระวรุณทรงหงส์ อีกทั้งลักษณะสถาปัตยกรรมของตัวอาคาร วิธีการเรียงอิฐ และหลักฐานที่พบ ภายใน องค์พระธาตุพนม ซึ่งมีกรอบประตูหินทราย และท่อนโสมสูตรแสดงถึงความสัมพันธ์กับ ศิลปกรรมเขมร และต่อมามีการบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุ

ต่อมาในสมัยเจ้าโพธิสาร ราชบุตรเจ้าพระยานครได้วางกฎว่า เจ้าเมืองต้องมาทอดกฐินที่ วัดพระธาตุพนมทุกปีซึ่งเป็นธรรมเนียมสืบมาจนถึงเจ้าเมืองรุ่นหลัง^{๑๗} การบูรณะองค์พระธาตุพนมครั้ง ใหญ่อยู่ในช่วงปี พ.ศ. ๒๒๓๖-๒๒๔๕ พระราชครูหลวงโพนเสม็ก พระเถระองค์สำคัญของเมือง เวียงจันทน์ ซึ่งอพยพหนีราชภัยมาได้ทำการบูรณะองค์พระธาตุพนมตั้งแต่ฐานชั้นที่ ๒ ขึ้นไปจนถึง ยอดบนสุดซึ่งประดับด้วยฉัตรยอดพระธาตุก่อแบบศิลปะล้านช้าง อิทธิพลพระธาตุหลวงเวียงจันทน์ที่ ส่วนยอดของพระธาตุองค์นี้ได้พบจารึกภาษาบาลีบนลานทองแดงกล่าวว่า “รุกรุกเทมทาสนาปิฎก เจาพสาแงบ พุทธาตุปรนมาจา สกาชไต ๕๕ ตวับนเคาเทา รอดสัฎกชไต ๖๔ ตวัติล วรบูรแล หมายถึง เจ้าพ่อมาทำการก่อสร้างซ่อมแซมพระธาตุพนมตั้งแต่ศักราชได้ ๕๕ (ปี จ.ศ. ๑๐๕๕/ พ.ศ. ๒๒๓๖) เป็นต้นมาถึงศักราชได้ ๖๔ ตัว (ปี จ.ศ. ๑๐๖๔/ พ.ศ. ๒๒๕๖)”^{๑๘}

ศาสนสถานที่สำคัญภายในในวัดพระธาตุพนม ได้แก่

๑. พระอุโบสถ สร้างมาแต่สมัยโบราณโดยพระยาจันทสุริยวงศ์ (กิง) เจ้าเมืองมุกดาหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๙ ตั้งอยู่ด้านหน้าองค์พระธาตุคู่กันกับหอพระแก้ว ใต้ริ้วบูรณะใหม่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ขยายยื่นออกมาทางด้านหน้า ด้านหลังเป็นมุข ภายในซุ้มเรือนแก้วสำหรับประดิษฐานพระประธาน ยื่นออกมามากว่า ๑ เมตร ศิลปกรรมของพระอุโบสถเป็นแบบล้านนา

๒. พระวิหารหอพระแก้ว สร้างขึ้นครั้งแรกระหว่าง พ.ศ. ๒๐๘๒-๒๑๐๒ สมัยพระเจ้า-โพธิ สาร กษัตริย์ในราชวงศ์ล้านช้าง องค์ที่ ๔๐ แห่งเมืองหลวงพระบาง ทรงสร้างเอาไว้โดยก่ออิฐถือปูน เดิมเป็นวิหารใหญ่เรียกว่า วิหารหลวง มีการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง แต่ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ถูกเจดีย์ พระธาตุพนมล้มทับพังยับเยินเหลือแต่ฐานสูงประมาณ ๑ เมตรเศษ ทำให้หอพระแก้วได้รับความเสียหายมาก ตัวหอพระแก้วยังไม่ได้สร้างขึ้นใหม่ มีแต่องค์พระประธานในหอพระแก้วประดิษฐาน เด่นเป็นสง่าหน้าองค์พระธาตุพนม

๓. วิหารครุฑรอบองค์พระธาตุ พระเทพโมลี (แก้ว กนโธภาโส) ได้สร้างขึ้นเมื่อครั้งเป็นพระ มหาแก้ว พ.ศ. ๒๔๘๑ วิหารนี้มีทั้งหมด ๑๐๗ ห้อง ยาวห้องละ ๓ เมตร และประตูอีก ๓ ห้อง รวม

^{๑๗} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, **พระธาตุพนม**, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๓๒), หน้า ๓๔.

^{๑๘} พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, **บทนำเสนอในอู่รังคณิทานตำนานพระธาตุพนม**, (กรุงเทพมหานคร: เรือน แก้วการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๔-๒๔.

เป็น ๑๑๐ ห้อง ชุ่มประตูปริศตะวันออก ด้านหน้าวัด ๓ ชุ่ม เฉพาะประตูใหญ่ตัวกลางได้สร้างใหม่ เจาะประตูสำรองอีก ๒ ข้าง วิหารคดด้านตะวันตก ด้านเหนือและด้านใต้ก่อประตูไว้ทุกชุม ใช้เวลาสร้าง ๑๑ ปี จึงแล้วเสร็จ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๑

๔. หอข้าวพระ รูปลักษณะคล้ายปราสาทฝั่งสมัยโบราณ ทรงมณฑปศิลปะแบบอีสาน เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปอยู่ภายในลานพระธาตุ ในกำแพงแก้วชั้นที่ ๓ หอข้าวพระนี้ใช้เป็นถวายเป็นถวายข้าวบูชาพระธาตุเป็นประเพณีของชาวบ้าน สร้างในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช มีอยู่ ๒ หลัง คือ ด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก เฉพาะด้านทิศตะวันตกได้จำลองออกไปประดิษฐานที่กำแพงแก้ว ชั้นนอกด้านเหนือ ส่วนด้านทิศตะวันออกได้ถูกพระธาตุพนมล้มทับพังยับเยิน เมื่อครั้งองค์พระธาตุพนมล้ม พ.ศ. ๒๕๑๘

๕. วิหารพระพุทธไสยาสน์อยู่ทางด้านทิศเหนือ นอกเขตพุทธาวาส ใกล้สระน้ำศักดิ์สิทธิ์ ภายในประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ และพระพุทธรูปบาทจำลอง กล่าวกันว่า ก่อนที่จะนำพระอัฐธาตุเข้าประดิษฐานในอุบมุงภูกำพร้านั้น บริเวณนี้เคยเป็นที่ประดิษฐานของพระธาตุมาก่อน

๖. สระน้ำมูรธาภิเษก บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์โบราณเรียกว่า “บ่อน้ำพระอินทร์” มีบ่อน้ำจิตใสสะอาดอยู่ในป่าตาล ใกล้หอพระพุทธไสยาสน์ปัจจุบันทำเป็นเขื่อนไว้โดยรอบถือว่าเป็นบ่อศักดิ์สิทธิ์ ๑ ในจำนวน ๑๘ แห่ง ที่เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์นำมาใช้ในพิธีบรมราชาภิเษกให้พระมหากษัตริย์ทรง ที่เรียกว่า “สรทมูรธาภิเษก”^{๑๙}

ศาสนวัตถุสำคัญภายในวัดพระธาตุพนม ได้แก่

๑. พระประธานในพระวิหาร พระนามว่า “พระพุทธรูปมหารวิชัยศาสดา” เข้าใจว่าสร้างแต่สมัยพระเจ้าโพธิสาลราช นครหลวงพระบางเสด็จมาสร้างพระวิหารหลวง เมื่อปี พ.ศ. ๒๐๗๓-๒๑๐๒ เมื่อสร้างวิหารใหญ่เข้าใจว่าได้หล่อพระประธานไว้ประจำเลย และรูปม้าพลาหกและรูปม้าอาชาไนย ซึ่งทำด้วยศิลาล้วนๆ อยู่ข้างบันไดทางขึ้นพระวิหารหอพระแก้วทางทิศเหนือ

๒. เสาหลักศิลาเสมา เป็นแบบทวารวดี กว้างประมาณ ๑๕ นิ้ว สูง ๓ เมตรเศษ ปักเป็นเขตพระบรมธาตุ ตรงมุมกำแพงแก้วชั้นนอกทั้ง ๔ ด้านพร้อมรูปสัตว์ประหลาดอัมพู

รูปทรงดั้งเดิมของพระธาตุพนมอาจเป็น ปราสาทเขมร-จาม กว่าที่รูปทรงขององค์พระธาตุพนมจะเป็นอย่างที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ องค์พระธาตุพนมได้ถูกสร้างเสริมและต่อเติมมาหลายครั้งหลายสมัย โดยนักวิชาการสันนิษฐานว่ารูปแบบดั้งเดิมเมื่อแรกสร้างน่าจะมีรูปทรงปราสาทเขมร ที่สร้างขึ้นในสมัยก่อนเมืองพระนคร มีชื่อเรียกว่าแบบไพรกเมง-กำพงพระ^{๒๐} ส่วนองค์พระธาตุในปัจจุบันจะเห็นได้ว่าพุทธศิลปะของพระธาตุพนมเป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะในสมัยทวารวดีและ

^{๑๙} พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา), อรัญญิกนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: นิพนการพิมพ์, ๒๕๓๓).

^{๒๐} ประภัสสร ชูวิเชียร, ๕ มหาเจดีย์สยาม, (กรุงเทพมหานคร: มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๔).

ศิลปะล้านช้าง โดยองค์พระธาตุพนมในปัจจุบันเป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมสูงแลดูสง่างาม ภายในองค์พระธาตุบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และของมีค่ามากมายนับหมื่นชิ้น โดยเฉพาะฉัตรทองคำบนยอดพระธาตุ ซึ่งนับว่าพระธาตุพนมนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและพุทธศาสนาที่มีค่าและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวนครพนม ชาวไทยภาคอื่นๆ และชาวลาวอีกด้วย โดยองค์พระธาตุพนมในปัจจุบันเป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมสูงแลดูสง่างาม ภายในองค์พระธาตุบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และของมีค่ามากมายนับหมื่นชิ้น โดยเฉพาะฉัตรทองคำบนยอดพระธาตุ ซึ่งนับว่าพระธาตุพนมนับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมและพุทธศาสนาที่มีค่าและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวนครพนม ชาวไทยภาคอื่นๆ และชาวลาวอีกด้วย

๒. พระธาตุเชิงชุม

องค์พระธาตุสร้างขึ้นในสมัยขอม จากหลักฐานศิลาจารึกตัวอักษรขอมในพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ ซึ่งอยู่ติดผนังทางเข้าภายในอุโมงค์พระธาตุเชิงชุม (ชั้นใน) โดยเฉพาะศิลาจารึกที่กรอบประตู ทางเข้าปราสาทขอมหรือสถูปเขียนเป็นตัวอักษรขอมโบราณ และประวัติของพระธาตุเชิงชุมในตำนานอุรังคธาตุนั้นได้กล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังแคว้นศรีโคตรบูรณ ก็ได้เสด็จมายังภูเก้าหรือที่ตั้งของพระธาตุพนม และได้เสด็จผ่านมายังเมืองหนองหารหลวง หรือสกลนครในปัจจุบัน เพื่อเสด็จมาประทับรอยพระพุทธรูปไว้ที่นี่ เนื่องจากสถานที่แห่งนี้เคยเป็นที่ประทับรอยพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้าในอดีตมาแล้ว ๔ พระองค์ ได้แก่ พระกุสันตะ พระโกนาคมน พระกัสสะปะ และองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และในอนาคตก็จะเป็นที่ประทับรอยพระพุทธรูปของพระศรีอริยเมตไตร ที่เชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปองค์สุดท้ายในภัททกาลป์ด้วยเช่นกัน^{๒๑}

ศาสนสถานที่สำคัญภายในวัด ได้แก่

๑. พระวิหาร มีขนาดกว้างประมาณ ๖ เมตร ยาวประมาณ ๓๐ เมตร หลังคาลาดชันด้านหน้าลด ๒ ชั้น ด้านหลังลด ๒ ชั้น เครื่องยอดหลังคาประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ป้านลมเป็นแบบนาคสะดุ้ง มีคันทวยรองรับหลังคา ประดับตกแต่งด้วยซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างอย่างงดงาม เสาอาคารเป็นเสาสี่เหลี่ยมหัวบัวแฉก

๒. บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นบ่อน้ำที่มีมาพร้อมองค์พระธาตุเชิงชุม เดิมมีน้ำพุผุดขึ้นมาเนื่องจากเป็นปลายทางของลำน้ำใต้ดินซึ่งไหลมาจากเทือกเขาภูพาน หอกลองหรือหอระฆัง เป็นหอกลองสูงทั้งหมดสามชั้น สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ โดยชาวเวียดนามที่ได้มาพำนักอาศัย ณ จังหวัดสกลนคร ร่วมใจกันสร้างขึ้นถวายองค์พระธาตุเชิงชุมเพื่อเป็นพุทธบูชาเพื่อไขบอกลาเวลา

^{๒๑} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพุทธศาสนา, (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔).

๓. หอกลอง หรือ หอระฆัง มีลักษณะเป็นหอกลองสูง มีทั้งหมดสามชั้น สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ โดยชาวเวียดนามที่ได้อพยพเข้ามาพำนักอาศัย ณ จังหวัดสกลนคร โดยมีจุดประสงค์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแก่องค์พระธาตุเชิงชุม อีกทั้งยังสามารถใช้บอกเวลายามต่างๆ ได้อีกด้วย^{๒๒}

ศาสนวัตถุที่สำคัญภายในวัด ได้แก่

๑. หลวงพ่อพระองค์แสน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปประธาน ปางมารวิชัย เป็นศิลปะแบบเชียงแสน มีรัศมีเปลว เม็ดพระศกเล็ก พระพักตร์กลม พระขนงโก่ง พระนาสิกโด่ง พระวรกายอวบอ้วน ห่มจีวรบางแบบเนื้อ ห่มแบบเฉียง ปลายสังฆาฏิเสมอพระนาภี นิ้วพระหัตถ์ขวาทั้งสี่ยาวเรียวเสมอกัน ประทับนั่งอยู่บนฐานชุกชีสูง ๑.๓๕ เมตร ขัดสมาธิราบ ก่ออิฐถือปูน ลงรักปิดทอง หน้าตักกว้าง ๒ เมตร สูงจากฐานถึงพระเมาลี ๓.๒๐ เมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก หันพระปฤษฎางค์เข้าหาองค์พระธาตุ หลวงพ่อพระองค์แสนเป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของชาวสกลนคร คู่กับองค์พระธาตุเชิงชุม ประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่ภายในพระวิหาร อีกทั้งยังเป็นพระพุทธรูปที่มีความศักดิ์สิทธิ์มากอีกองค์หนึ่งของประเทศไทย

๒. ภาพจิตรกรรมภายในพระวิหารประดิษฐาน เป็นภาพเถาไม้เลื้อยเป็นแนวรอบอาคาร หน้าบันมีจิตรกรรมฝาผนังเป็นรูปเทพบุตรและเทพธิดา ดาวประจายาม มังกรและเถาไม้เลื้อยภายในประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์ ทั้งที่สร้างด้วยไม้และเป็นปูนปั้น

กล่าวโดยสรุป การที่เกี่ยวข้มลักษณะสถาปัตยกรรมของพระธาตุเชิงชุมเป็นการผสมผสานระหว่างศิลปะขอมและลาวล้านช้าง พระธาตุเชิงชุมเป็นปราสาทสร้างครอบรอยพระพุทธรูปของพระพุทธรูปเจ้าสี่พระองค์ และวิหารเชื่อมต่อกับพระธาตุเป็นที่ประดิษฐาน "หลวงพ่อบุญรอดแสน" พระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองสกลนคร อายุกว่า ๑๐๐ ปี^{๒๓}

๓. พระธาตุอิงฮัง

พระธาตุอิงฮังเป็นศาสนสถานแบบขอมผสมลาวล้านช้างกับอารยธรรมฮินดู องค์พระธาตุเจดีย์ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมย่อมุมกว้างฐานและส่วนล่างขององค์สถูปเป็นศิลปะดั้งเดิมแบบขอม ด้านบนและยอดเป็นศิลปะแบบล้านช้าง ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ปางต่างๆ ในกำแพงแก้วเป็นส่วนที่ต้องห้ามไม่ให้สตรีเข้าภายใน

อีกทั้ง สถาปัตยกรรมภาพแกะสลักแนวกามาวิจิตของฮินดูเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ได้รับการบูรณะในสมัยอาณาจักรล้านช้างและสมัย

^{๒๒} คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, วัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร จังหวัดสกลนคร, (ขอแนก: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๗).

^{๒๓} ผู้จัดการออนไลน์, เยือนถิ่น“สกลนคร” แอ่งธรรมะอีสาน ตระการตาปราสาทผึ้ง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9540000123530>. [๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘].

ฝรั่งเศสปกครอง ฐานเบื้องล่างองค์พระธาตุเจาะเป็นช่อง ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ ในอดีตเปิดให้เข้าไปได้เฉพาะผู้ชาย แต่ปัจจุบันปิดไม่ให้เข้าไป รอบผนังกำแพงวัดด้านในสร้างเป็นศาลาเดินวนรอบวัด มีพระปางเงินจำนวน ๑๖๐ องค์ เป็นฝีมือการหล่อของพุทธศาสนิกชน ๒ ชาติ คือช่างคนไทยกับช่างคนลาว

จนถึงศตวรรษที่ ๑๔ ขนชาตลาวได้เข้ามามีอำนาจแทนขอม สมัยพระโพธิสารราช กษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งเลื่อมใสพุทธศาสนาได้นำพุทธศาสนิกชนบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุพนม พระธาตุอิงฮัง พระธาตุโพนคัมใหญ่ จนถึงสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ได้ต่อเติมศิลปะล้านช้างเข้าไปในองค์พระธาตุอิงฮัง และเสริมยอดดวงปี ดัดแปลงให้เป็นพระธาตุทางพระพุทธศาสนา โดยฐานพระธาตุแต่ละด้านกว้าง ๙ เมตร สูง ๒๕ เมตร ปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบัน^{๒๔}

ศาสนวัตถุที่สำคัญภายในวัด ได้แก่ ภาพสลักนูนสูงออกแนวฮินดูประดับประดารอบพระธาตุ ให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า และนี่ก็เป็นที่มาของ "ภาพแกะสลักแนววิจิตรกามาของฮินดูบนบานประตูทางเข้าทั้ง ๔ ด้านจากกามสูตร รูปปั้นด้วยปูนเหมือนเทพเป็นภาพที่แสดงภาพพิสดารของศิวลึงค์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสี่ทิศโดยด้านตะวันออกมีเทพ ๒ องค์ บ้างก็เอามือถือ พาดไหล่ รองนั่ง พันเอว เป็นต้น ซึ่งความเชื่อตามลัทธิไม่ถือว่าเป็นเรื่องลามกแต่เป็นการแสดงพลังของพระศิวะต่อพระอุมาให้พึงพอใจจะได้ไม่โกรธเป็นเจ้าแม่กาฬีที่นำเอาความชั่วร้ายมาให้ เชื่อว่าเป็นการจัดภัย อันแต่เดิมคือโรคภัยไข้เจ็บและโรคระบาดตามแนวคิดฮินดู

โดยสรุปแล้ว พระธาตุอิงฮังมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมเหมือนหอบปราสาท เป็นเจดีย์ผสมกับวิหาร มีภาพสลักสูงซึ่งมีลักษณะตามความเชื่อของฮินดูประดับประดารอบพระธาตุ องค์พระธาตุจัดเป็น ๓ ฐานลดหลั่นกันเป็นลำดับ สร้างโดยอิทธิพลก่อนสร้างแบบโบราณผสมผสานอารยธรรมฮินดูผสม ลาวล้านช้างโบราณ โดยยอดเจดีย์เป็นศิลปะสมัยล้านช้าง

พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม และพระธาตุอิงฮังต่างมีอัตลักษณ์เฉพาะของตนเอง แม้ว่าร่องรอยของกาลเวลาจะทำให้เกิดพัฒนาการที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลของผู้ครอบครองในขณะนั้น แต่ก็ได้มีการพัฒนาให้มีรูปแบบเฉพาะตัว มีความโดดเด่นในด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม อีกทั้งศาสนสถานและศาสนวัตถุที่สำคัญภายในวัดทั้ง ๓ วัด ถือว่าเป็นมรดกที่แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาของประชาชนหลายยุคหลายสมัยและการดำรงรักษาความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอีกด้วย ดังนั้น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์พุทธศิลปะทำให้นักท่องเที่ยวเห็นถึงความงามด้านพุทธศิลป์ที่งดงามและยังคงดำรงอยู่ได้แม้จะผ่านกาลเวลามานานดังเช่นองค์พระธาตุทั้ง ๓ องค์ซึ่งเป็นพระธาตุคู่บ้านคู่เมืองและเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทยและชาวลาว

^{๒๔} จารุตา เต็มโชค, “สถานที่ท่องเที่ยวในสหัสวันนะเขต”, วารสารดำรงราชานุภาพ, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๔๔ (๒๕๕๕): ๘๔.

๔.๓.๒ การท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างศรัทธาปัญญาบำเพ็ญบุญกิริยาวัตร ๑๐

องค์พระรัตนตรัยที่ชาวพุทธเชื่อว่าเป็นปูชนียวัตถุที่ทรงค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งแห่งพุทธสรีระ การสร้างพระสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือการได้ไปสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เชื่อกันว่ามีอานิสงส์เหมือนได้บูชาองค์พระบรมศาสดาเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ เพราะในความเป็นพระพุทธรูปองค์นั้นประกอบด้วยสองกายคือ พระรูปกาย คือพระสรีระหรือกายเนื้อของพระองค์ และพระธรรมกายคือกายภายในที่ประกอบด้วยธรรมธาตุที่ซ่อนอยู่ในกายเนื้อ เจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุจึงเป็นเสมือนตัวแทนของพระพุทธรูป เพราะประกอบด้วยพระรูปกายคือพระบรมสารีริกธาตุ รอยพระบาท และพระธรรมกาย คือพระสูตร หรือพระคาถาที่จารึกหรือใส่ลงไปได้พระบรมสารีริกธาตุ นัยของการปฏิบัติธรรม ผลของการปฏิบัติธรรม วิธีการปฏิบัติธรรม รวมทั้งความเชื่อในกรรมดี กรรมชั่วภพชาติและภพภูมิต่างๆ

การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อสักการะพระธาตุตามตำนานอุรังคธาตุนั้นถือเป็นการสร้างบุญอย่างหนึ่ง ซึ่งตามพระพุทธศาสนสุภาษิตที่มีมาในปญญสูตร ตรัสสอนให้ทุกท่าน ทุกบุคคล ผู้ใคร่ประโยชน์ ศึกษาบุญอันเป็นส่วนเหตุให้เกิดผลเลิศต่อไป มีสุขเป็นกำไร เป็นเหตุให้เกิดความสุขคือให้เจริญทาน สมจริยา ความประพฤติสงบ และเมตตาจิตรวม ๓ ประการ โดยคำว่า บุญ แปลตามศัพท์หรือพยัญชนะว่า ชำระ ฟอก ล้าง โดยแบ่งเป็น

๑. บุญส่วนเหตุ นั้น หมายถึงศึกษา คือ ฟัง เรียนให้รู้ และ ดำรงมั่น เสพปฏิบัติเจริญกุศลธรรมทั้งหลาย

๒. บุญส่วนผล นั้น หมายถึงผลวิบากของบุญส่วนเหตุตนเอง ได้แก่ บุญกิริยาวัตรทั้งปวง ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๒๕}

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๒ การปฏิบัติบูชาเป็นการบูชาที่พระพุทธรูปทรงยกย่องว่าเป็นการบูชาพระศาสดาด้วยการบูชาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการเจริญภาวนา ขัดเกลาจิตใจให้ใสสะอาด บริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสอาสวะทั้งปวง ทำให้เห็นประโยชน์ของกุศลทุกประการ เช่น การศึกษา พระธรรมคำสอนให้เข้าใจ การสำรวมกาย วาจา ใจ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น รักษาอุโบสถศีล การเจริญเมตตา การระลึกถึงสภาพธรรมที่ปรากฏ^{๒๖}

การปฏิบัติบูชาด้วยบุญกิริยาวัตร ๑๐ ประการ คือ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ว่า การกระทำที่เกิดเป็นบุญ เป็นกุศล แก่ผู้กระทำให้ดังต่อไปนี้

^{๒๕} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, *วิธีสร้างบุญบารมี*, (กรุงเทพมหานคร: รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในการพระศพ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒-๑๔.

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๙๒.

๑. บุญสำเร็จได้ด้วยการบริจาคทาน (ทานมัย) คือการเสียสละนับแต่ทรัพย์สินของ เงิน ทอง ตลอดจนกำลังกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยส่วนรวม รวมถึงการละกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ออกจากจิตใจ จนถึงการสละชีวิตอันเป็นสิ่งมีค่าที่สุดเพื่อการ ปฏิบัติธรรม

๒. บุญสำเร็จได้ด้วยการรักษาศีล (ศีลมัย) คือการตั้งใจรักษาศีล และการปฏิบัติตนไม่ให้ ละเมิดศีล ไม่ว่าจะเป็นศีล ๕ หรือศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา ศีล ๑๐ ของสามเณร หรือ ๒๒๗ ข้อของ พระภิกษุ เพื่อรักษากาย วาจา และใจ ให้บริสุทธิ์สะอาด พ้นจากกายทุจริต ๔ ประการ คือ ละเว้นจาก การฆ่าสัตว์ ละเว้นจากการลักทรัพย์ ละเว้นจากการประพฤติดินในกาม และเสพสิ่งเสพติดมีนเมา อัน เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท วจีทุจริต ๔ ประการ คือไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดปด ไม่พูดเพ้อเจ้อ และไม่ พูดคำหยาบ มโนทุจริต ๓ ประการ คือ ไม่หลงมกมาย ไม่พยาบาท ไม่หลงผิดจากทำนองคลองธรรม

๓. บุญสำเร็จได้ด้วยการภาวนา (ภาวนามัย) คือการอบรมจิตใจในการละกิเลส ตั้งแต่ชั้น หยาบไป จนถึงกิเลสอย่างละเอียด ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นโดยใช้สมาธิปัญญา รู้ทางเจริญและทาง เสื่อม จนเข้าใจอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นทางไปสู่ความพ้นทุกข์ บรรลุมรรค ผล นิพพานได้ในที่สุด

๔. บุญสำเร็จได้ด้วยการประพติด่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ (อปจายนมัย) คือการให้ ความเคารพ ผู้ใหญ่และผู้มีพระคุณ ๓ ประเภท คือ ผู้มี วิทยุฒิ ได้แก่พ่อแม่ ญาติพี่น้องและผู้สูงอายุ ผู้ มี คุณวุฒิ หรือคุณสมบัติ ได้แก่ ครูบาอาจารย์ พระภิกษุสงฆ์ และผู้มี ชาติวุฒิ ได้แก่พระมหากษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์

๕. บุญสำเร็จได้ด้วยการชวนชววยในกิจการที่ชอบ (เวยยาวัจจมัย) คือ การกระทำความดี ที่เป็นคุณงามความดี ที่เกิดประโยชน์ต่อคนส่วนรวม โดยเฉพาะทางพระพุทธศาสนา เช่น การชักนำ บุคคลให้มาประพฤติปฏิบัติธรรม มีทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น ในฝ่ายสัมมาทิฐิ

๖. บุญสำเร็จได้ด้วยการให้ส่วนบุญ (ปัตติทานมัย) คือ การอุทิศส่วนบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง การบอกให้ผู้อื่นได้ร่วมอนุโมทนาด้วย ทั้งมนุษย์และอมนุษย์ ได้ทราบข่าวการ บุญการกุศลที่เราได้กระทำไป

๗. บุญสำเร็จได้ด้วยการอนุโมทนา (ปัตตานุโมทนามัย) คือ การได้ร่วมอนุโมทนา เช่น กล่าวว่ “สาธุ” เพื่อเป็นการยินดี ยอมรับความดี และขอมีส่วนร่วมในความดีของบุคคลอื่น ถึงแม้ว่า เราไม่มีโอกาสได้กระทำ ก็ขอให้ได้มีโอกาสได้แสดงการรับรู้ด้วยใจปิตินิธิในบุญกุศลนั้น ผลบุญก็จะ เกิดแก่บุคคลที่ได้อนุโมทนาบุญนั้นเองด้วย

๘. บุญสำเร็จได้ด้วยการฟังธรรม (อัมมัสสวนมัย) คือ การตั้งใจฟังธรรมที่ไม่เคยได้ฟังมา ก่อน หรือที่เคยฟังแล้วก็รับฟังเพื่อได้รับความกระจ่างมากขึ้น บรรเทาความสงสัยและทำความเข้าใจ

ถูกต้องยิ่งขึ้น จนเกิดปัญญาหรือความรู้ก็พยายามนำเอาความรู้และธรรมะนั้นนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์
สู่หนทางเจริญต่อไป

๙. บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม (อัมมเทศนามัย) คือ การแสดงธรรมไม่ว่าจะเป็นรูปของ
การกระทำ หรือการประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ ในทางที่ชอบ ตามรอยบาทองค์พระศาสดา ให้
เป็นตัวอย่างที่ดีแก่บุคคลอื่น หรือการนำธรรมไปขัดเกลากิเลสอุปนิสัยเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น
ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา มาประพฤติปฏิบัติธรรมต่อไป

๑๐. บุญสำเร็จได้ด้วยการทำความเห็นให้ตรง (ทิฏฐชุกัมม) คือ ความเข้าใจในเรื่อง บาบ
บุญ คุณ โทษ สิ่งที่เป็นแก่นสารสาระหรือไม่ใช่แก่นสารสาระ ทางเจริญทางเสื่อม สิ่งอันควรประพฤติ
สิ่งอันควรละเว้น ตลอดจนการกระทำความคิดความเห็นให้เป็นสัมมาทิฏฐิอยู่เสมอ^{๒๗}

ด้วยบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนี้ ผู้ใดได้ปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือยิ่งมากจนครบ
๑๐ ประการแล้ว ผลบุญย่อมเกิดแก่ผู้ได้กระทำมากตามบุญที่ได้กระทำ ยิ่งได้มีการเตรียมกาย วาจา
ใจ ให้สะอาดบริสุทธิ์ ตั้งใจจรดเข้าสู่ศูนย์กลางกาย หยุดในหยุด เข้าไปแล้วก็ยิ่งได้รับบุญมหาศาลตาม
ความละเอียดประณีตที่เข้าถึงยิ่งๆ ขึ้นไป

นอกจากนี้การเดินทางท่องเที่ยวนมัสการพระธาตุนั้นย่อมก่อให้เกิด อานิสงค์ของการสร้าง
บุญบารมีได้เช่นกัน กล่าวคือ

๑. การทำทาน ได้แก่ การสละทรัพย์สิ่งของสมบัติของตนที่มีอยู่ให้แก่ผู้อื่น โดยมุ่งหวังจะ
จุนเจือให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุขด้วยความเมตตาจิตของตน ทานที่ได้ทำไปนั้น จะทำให้ผู้ทำ
ทานได้บุญมากหรือน้อยเพียงใด^{๒๘} ผู้สั่งสมทานมามาก ผลแห่งบุญนี้จะทำให้เกิด ทรัพย์สมบัติ ขึ้น
มากมาย เอาไว้ใช้ในการ หล่อเลี้ยงตนเอง ทั้งเงินทอง ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ และยังเหลือไว้ใช้ในการ
ทำทานต่อไปอีก โดยการ เพื่อแผ่ให้แก่ผู้อื่น

๒. การรักษาศีล คือ สิ่งหรือกติกากฎที่บุคคลจะต้องระวังรักษาตามเพศและฐานะ ศีลนั้นมี
หลายระดับคือ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และ ศีล ๒๒๗ การรักษาศีลเป็นการเพียรพยายามเพื่อระงับโทษ
ทางกายและวาจา อันเป็นเพียงกิเลสหยาบมิให้กำเริบขึ้น และเป็นการบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงขึ้นกว่า
การให้ทาน แต่การรักษาศีลจึงยังได้บุญน้อยกว่า การภาวนา เพราะการภาวนานั้น เป็นการรักษาใจ
รักษาจิต และชักพอกจิตให้เบาบางหรือจนหมดกิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง อันเป็น
เครื่องร้อยรัดให้บรรดาสรรพสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสงสารวัฏ การภาวนา จึง เป็น

^{๒๗} พระศาสนโสภณ (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), บุญกิริยาวัตถุ ๑๐, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.dharm-a-gateway.com/monk/preach/pra-thep-visut-kawee/pra-thep-visut-kawee-02.htm> [๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๘].

^{๒๘} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, วิธีสร้างบุญบารมี, หน้า ๘.

การบำเพ็ญบุญบารมีที่สูงที่สุด ประเสริฐที่สุด ได้บุญมากที่สุดเป็นกรรมดีอันยิ่งใหญ่เรียกว่า “มหัศจรรย์กรรม” อันเป็นมหัศจรรย์”^{๒๙}

๓. การเจริญภาวนา นั้น เป็นการสร้างบุญบารมีที่สูงที่สุดและยิ่งใหญ่ที่สุดในพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแก่นแท้และสูงกว่าฝ่ายศีลมากนัก การเจริญภาวนานั้น มี ๒ อย่างคือ “สมถภาวนา (การทำสมาธิ)” และ “วิปัสสนาภาวนา (การเจริญปัญญา)”^{๓๐}

จะเห็นได้ว่า การสั่งสมทานเป็นการกำจัดความโลภ และความตระหนี่ให้หมดสิ้นไปจากใจ การรักษาศีล คือ การฆ่าความโกรธ กำจัดความคิดพยาบาทอาฆาตผู้อื่นให้หมดไป และการเจริญภาวนา คือ การกำจัดความไม่รู้ หรือวิชาที่ห่อหุ้มใจของเราเอาไว้ ทำให้เกิดดวงปัญญาแจ่มแจ้งเห็นแจ้งไปตามความเป็นจริงของโลกและชีวิต ว่าคนเราเกิดมาเพื่อสั่งสมบุญ เมื่อบุญในตัวมากขึ้นๆ ก็จะกลั่นตัวกลายเป็นบารมี มีอานุภาพมากในการที่จะบันดาลความสุขความสำเร็จได้ตามความปรารถนาทุกประการ และสั่งสมเกิดเป็นบุญ และบุญที่สั่งสม มากขึ้นๆ ย่อมนำไปสู่วิถีทางที่เข้าถึงความเป็นเลิศ คือ บารมี

เมื่อเป็นผู้มีศีลและตั้งมั่นในธรรม สร้างบุญบารมีแล้วย่อมก่อให้เกิดความงามของพระธรรมดังพระพุทธพจน์ที่ชี้ไปที่คุณภาพของธรรมที่แสดงออกทางพฤติกรรมว่า

๑. งามในมิติแห่งเนื้อหา คือ ความงามด้วยหลักคำสอน เช่น ศีล สมาธิ ปัญญา สมถะ มรรคผลที่บริสุทธิ์

๒. งามในมิติแห่งการปฏิบัติ คือ งามด้วยลำดับหรือขั้นตอนของการปฏิบัติ คือ เริ่มแต่ศีล การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย สมาธิ การพัฒนาพฤติกรรมทางจิต และปัญญา การพัฒนาศักยภาพทางปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาจากง่ายไปหายาก จากหยาบไปหาละเอียด จากนอกไปสู่ใน ตามลำดับ

๓. งามในมิติผลของการปฏิบัติ คือ งามด้วยทุกขั้นตอน ได้แก่ ผลในขั้นต้นทำให้ชุ่มหรือระงับกิเลสได้ชั่วคราว ผลชั้นกลางได้รับความสุขจากความสงบอันเกิดจากสมถะและวิปัสสนา ผลชั้นสูงสุดคือความเป็นผู้คงที่อันเป็นผลจากการบรรลุพระนิพพาน

๔. งามในมิติแห่งคุณค่าชีวิต คือ งามในด้านต่างๆ เช่น ด้านเป็นที่พึ่งของชีวิต ด้านให้ประโยชน์ต่อชีวิต ด้านชี้แนะหรือแสดงหน้าที่ หรือวิธีอันถูกต้องแก่ชีวิต ให้ความอนุเคราะห์ ให้ประโยชน์ ให้ความเกื้อกูลและให้ความสุข

๕. งามในมิติแห่งระดับ คือ มีความงามเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ งามในระดับต้น งามในระดับต้นกลาง งามในระดับต้นสูง

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

จึงกล่าวได้ว่า พระธรรมถึงแม้ว่าจะมีจำนวนมากมาย แต่มีความงามใน ๓ ระดับ คือ เบื้องต้น (ศีล) ท่ามกลาง (สมาธิ) และที่สุด (ปัญญา) หากบุคคลรู้จักเลือกปฏิบัติให้เหมาะสมย่อมจะพบความงามของชีวิต ย่อมเป็นผู้ประพาสที่ตีความงามทั้งภายใน (จิตใจ) และภายนอก (กาย วาจา) และให้บรรลุความสุขตามควรแก่ฐานะ^{๓๑}

ดังนั้น การท่องเที่ยวตามตำนานอรัญธาคณานั้น ถือเป็นการเสริมสร้างศรัทธาปัญญา บำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ การสร้างบุญบารมีและสะท้อนออกมาผ่านความงามในมิติต่างๆ สอดคล้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎกว่า การไหว้รัตนเจดีย์ซึ่งคลุมด้วยชายทองคำแล้วได้ทำให้เลื่อมใสในพระสฤปได้ชักชวนคนอื่นๆ ในการให้บูชาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าผู้ควรบูชาด้วยการบูชาพระบรมสารีริกธาตุจักได้เป็นกุศลให้กับตนเองและสามารถเข้าถึงสวรรค์ตามความเชื่อ^{๓๒} กล่าวคือ ทั้งพระธาตุเชิงชุม พระธาตุพนม และพระธาตุอิงฮัง ล้วนแล้วแต่เป็นสฤปเจดีย์ที่มีความสำคัญ อีกทั้งความเชื่อว่าหากได้นมัสการ และได้ถวายเครื่องสักการบูชาพระธาตุ จะทำให้จิตใจเกิดความสงบ เยือกเย็น การเดินทางท่องเที่ยวไปกราบนมัสการสักการบูชาพระธาตุเจดีย์ การประกอบพิธี การถวายทาน การรักษาศีล การฟังธรรม พบแต่สิ่งสวยงามของวัด พบธรรมะที่บริสุทธิ์ พบบุคคลต้นแบบที่ดีงาม พบบัณฑิตผู้รู้ทางธรรมได้บูชาคนที่ควรบูชา พบกับพระภิกษุสงฆ์ ได้ศึกษาแนวความคิดการดำรงชีวิตที่ดีงามของผู้ทรงศีล ย่อมส่งผลให้ผู้นั้นมีความสงบร่มเย็นในจิตใจ

๔.๓.๓ การท่องเที่ยวเชิงวิชาการเพื่อการวิจัยศึกษาพุทธประวัติ ตำนาน

การท่องเที่ยวเชิงวิชาการเพื่อการวิจัยศึกษาพุทธประวัติ ตำนานเป็นการท่องเที่ยวของผู้ที่สนใจในลักษณะของการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนากับประวัติศาสตร์ และความเป็นเอกลักษณ์ องค์ความรู้เป็นเครื่องดึงดูดใจ รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะนี้มุ่งเน้นการเรียนรู้ในเชิงลึกของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด โดยให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ สำหรับกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวจะประกอบด้วย เช่น กิจกรรมการศึกษาประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองและพุทธศิลปกรรม กิจกรรมและนิทรรศการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ในเชิงประวัติศาสตร์ เป็นต้น^{๓๓}

ความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาและตำนานคัมภีร์พระพุทธศาสนาในท้องถิ่นมีอิทธิพลต่อการสร้างวัดและพระธาตุเจดีย์เป็นอย่างมากในสังคมไทย ดังนั้น นักท่องเที่ยวชาวไทยจึงสนใจไป

^{๓๑} พระมหาทวี มหาปัญโญ (ละลง), ผศ.ดร., ความงามในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

^{๓๒} พระมหาสุทิตย์ อาภากร (อบอูน), ดร. และคณะ, “การพัฒนาารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย”, รายงานวิจัย, (สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖), หน้า ๒๘๗.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, บทคัดย่อ.

เยี่ยมชม นมัสการ กราบไหว้ วัดหรือปูชนียสถานที่ปรากฏตามคัมภีร์เหล่านั้น ดังเช่น ประวัติศาสตร์และความเชื่อตามตำนานอูรังธาตุว่าด้วยการสร้างพระธาตุในภาคอีสานและลาว ความเชื่อตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเหล่านี้ ก่อให้เกิดการสร้างวัดและพระธาตุเจดีย์หรือปูชนียสถานด้วยพลังแห่งศรัทธาจึงทำให้วัดเหล่านั้นมีความสำคัญในฐานะที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า มีความศักดิ์สิทธิ์ มีสถานที่โดดเด่น กลายเป็นวัดประจำจังหวัด ยิ่งถ้าวัดมีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมแล้ว ก็จะก่อให้เกิดการเรียนรู้และการเคารพนับถือของพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวยิ่งขึ้น ในที่นี้จะยกตัวอย่างให้เห็นถึงการให้ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและประเพณีในท้องถิ่นสู่การสร้างสรรค์เชิงการท่องเที่ยว ดังเช่น^{๓๔}

ตำนานอูรังธาตุนั้นมีประวัติมาช้านานและการสร้างพระธาตุเป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้า รูปแบบขององค์พระธาตุยังสื่อถึงภพภูมิต่างๆที่มนุษย์ท่องเที่ยวเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ พระธาตุทั้ง ๓ ได้แก่ พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม และพระธาตุอิงฮังนั้น มีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้าโดยมีตำนานอูรังคินทานเป็นต้นเค้าให้ทราบถึงตำนานการก่อสร้าง ข้อมูลระดับตำนานได้กล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าที่อาณาจักรศรีโคตรบูร ซึ่งอาณาจักรนี้ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดอุดรธานี หนองคาย สกลนคร นครพนม และประเทศลาวบางส่วนตำนานพระธาตุพนม อีกทั้งข้อมูลทางประวัติศาสตร์แสดงถึงอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงต่อสถาปัตยกรรมในรูปแบบการสร้างองค์พระธาตุเจดีย์ในหลายๆพื้นที่ ดังเช่น พระธาตุเชิงชุม เป็นต้น การเชื่อมโยงคำสอนจึงสื่อในรูปของสถาปัตยกรรมก่อให้เกิดพลังศรัทธาไปสู่การเดินทางท่องเที่ยวสักการะเพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยอาศัยเกณฑ์คือความมีประวัติที่เก่าแก่ของพระธาตุ และมีตำนานบันทึกไว้ หรือเป็นพระธาตุกึ่งพิพิทธภัณฑ์ทางประวัติศาสตร์สื่อถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนา สื่อถึงศรัทธา สื่อถึงการสร้างบ้านเมือง เผ่าพันธุ์ ปรัชญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม พื้นบ้าน ประเพณีต่างๆ สื่อถึงเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในประเทศและจังหวัดนั้นๆ

นอกจากนี้ข้อมูลทางพุทธประวัติยังชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของรัฐโบราณ พระธาตุเชิงชุม พระธาตุพนมและพระธาตุอิงฮังก็มีกำเนิดมาจากตำนานอูรังธาตุเช่นเดียวกัน และการเล่าเรื่องในลักษณะของศาสนประวัติ กล่าวถึง ประวัติการสร้างพระธาตุต่างๆที่ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณภูมิภาคที่ครอบคลุมพื้นที่สองฝั่งโขง รวมถึงอาณาบริเวณภูมิภาคอีสานซึ่งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ศรัทธาความเชื่อของชุมชนและ ความสัมพันธ์ของรัฐโบราณต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิดวิถีชุมชน วัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบเนื่องผสมผสานกันอย่างกลมกลืนระหว่างพุทธศาสนา อิทธิปาฏิหาริย์ การนับถือเจ้า บูชาผี เคารพนาค ซึ่งถือเป็นรากฐานของอารยธรรมของชุมชนสองฝั่งโขง เป็นภูมิ

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๙.

ตำนานหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอาณาจักรโบราณและพัฒนาการสืบเนื่องมาจนปัจจุบัน^{๓๕}

ดังนั้นกลุ่มพระธาตุทั้ง ๓ นี้มีความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ นอกจากความงดงามและความยิ่งใหญ่ขององค์พระธาตุแล้ว ปัจจัยสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวคือ พุทธประวัติและความเชื่อในตำนานอุรังคธาตุถือเป็นพลังอำนาจในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก เหนือสิ่งอื่นใดประชาชนได้คุณค่าทางด้านจิตใจเพราะธาตุเป็นจิตวิญญาณของประชาชนชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ความเก่าแก่ของพระธาตุพนมทำให้ประชาชนในประเทศไทยและประเทศลาวมีความเคารพศรัทธาและมีความเชื่อว่าไหว้พระธาตุได้อานิสงส์สูงสุดเมื่อตายไปแล้วจะไปเกิดในที่สุขสบาย^{๓๖}

กล่าวโดยสรุป วัดพระธาตุพนม วัดพระธาตุเชิงชุม และวัดพระธาตุอิงฮังเป็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญ ทำให้เกิดการเรียนรู้ผ่านการท่องเที่ยวพุทธประวัติ โดยสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติ เช่น พระธาตุเจดีย์ต่างๆ รอยพระพุทธรูป บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ดังนั้น รูปแบบอัตลักษณ์ที่สำคัญ คือ ประวัติศาสตร์และตำนานอุรังคธาตุที่เชื่อมรอยความเชื่อและประวัติศาสตร์ของพระธาตุทั้ง ๓ องค์เข้าด้วยกัน และพระธาตุแต่ละองค์มีประวัติศาสตร์การสร้างองค์พระธาตุในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน อีกทั้งได้รับอิทธิพลการจากศิลปะล้านช้างและทวารวดี ซึ่งสนับสนุนนั้นก่อให้เกิดความน่าสนใจในการท่องเที่ยวพุทธประวัติและตำนาน เพื่อให้เห็นถึงความสำคัญและสร้างคุณค่าทางจิตใจ น้อมนำไปห้ระลึกถึงหลักธรรมต่างๆอีกทั้งเป็นการเรียนรู้ในด้านประวัติศาสตร์ได้อีกทางหนึ่ง โดยมีการจัดการท่องเที่ยวเพื่อรองรับการเดินทางมาเที่ยวชมของนักท่องเที่ยวในลักษณะของการอธิบายเชิงประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับตำนานอุรังคธาตุ

๔.๓.๔ การท่องเที่ยวเพื่อสักการะพระธาตุตามประเพณี

ประเพณีในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาล้วนเป็นผลิตผลของพระศาสนา รูปแบบของการบูชาพระธาตุมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงคล้ายคลึงกัน นอกจากนั้นเป็นศูนย์รวมดวงจิตของชาวพุทธเป็นองค์รวมให้เกิดสมาธิขณะที่สำรวมจิตเพ่งไปยังองค์พระธาตุ นำไปสู่พิธีกรรมทางศาสนาในรูปแบบต่างๆ และก่อให้เกิดประเพณีท้องถิ่น ดังประเพณีสักการะพระธาตุทั้ง ๓ องค์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

^{๓๕} พระธรรมราชานุวัตร (แก้ว อุทุมมามาลา), *อุรังคนิทาน ตำนานพระธาตุพนม (พิสดาร)*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: นิพนการพิมพ์, ๒๕๓๗).

^{๓๖} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพุทธศาสนา*, (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๑๔).

๑. วัดพระธาตุพนม

๑.๑ งานพิธีศักดิ์สิทธิ์ อัญเชิญพระอุปัชฌาย์จากริมแม่น้ำโขง เปิดงานนมัสการพระธาตุพนม งานบุญยิ่งใหญ่ในภาคอีสาน ๙ วัน ๙ คืน จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี โดยพระเทพวรมณี เจ้าคณะจังหวัดนครพนม และเจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมวรมหาวิหาร อ.ธาตุพนม จ.นครพนม เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม นำพุทธศาสนิกชนทั้งชาวไทย ชาวลาว ประกอบพิธีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์จากริมแม่น้ำโขง เพื่อไปประดิษฐาน ณ พระวิหารหอพระแก้ว ภายในวัดพระธาตุพนมฯ ซึ่งถือเป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ โดยจะจัดขึ้นทุกปีในภาคเช้า ก่อนเปิดงานนมัสการองค์พระธาตุพนมประจำปี เพื่อขอให้พระอุปัชฌาย์ซึ่งเป็นพระผู้มีอิทธิฤทธิ์ตามตำนานมาช่วยคุ้มครองปกป้องรักษา ปกป้องภัยอันตรายต่างๆ ไม่ให้เกิดขึ้น จนกว่างานจะสำเร็จเรียบร้อยเป็นไปด้วยดี

๑.๒ งานนมัสการองค์พระธาตุพนมประจำปี ตรงกับวันขึ้น ๑๐ ค่ำ เดือน ๓ ของทุกปี มีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาดังนี้ พิธีอัญเชิญพระอุปัชฌาย์จากแม่น้ำโขง ไหว้พระสวดมนต์สมาทานศีล ฟังพระธรรมเทศนา ตักบาตรคู่อายุ แห่กองบุญถวายพระธาตุพนม ห่มผ้าพระธาตุเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุ

๑.๓ งานปฏิบัติบูชา พระธาตุพนม ในช่วงเข้าพรรษา ๓ เดือน องค์พระธาตุพนมเป็นสถานที่บำเพ็ญบุญเจริญจิตภาวนาดังนั้นในช่วงเข้าพรรษา ๓ เดือนมีพุทธศาสนิกชนทั่วไปมาบำเพ็ญภาวนาในวันพระ ๘ ค่ำและวันพระ ๑๕ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ตลอดพรรษา ๓ เดือนนอนบริเวณหน้าองค์พระธาตุ หรือบริเวณวิหารครอบองค์พระธาตุ บางคนบำเพ็ญเพียรภาวนาหน้าองค์พระธาตุทั้งคืน ระหว่างเข้าพรรษามีประชาชนมาเจริญจิตภาวนาค้างคืนประมาณ ๕๐ คน

๑.๔ การรำถวายพระธาตุพนมจัดขึ้นในวันออกพรรษา ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นการฟ้อนรำต้อนรับพระพุทธเจ้าที่เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์หลังจากออกพรรษาแล้ว มีหลักฐานบันทึกไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า “ในพรรษาที่ ๗ พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธมารดาและจำพรรษาเป็นเวลา ๓ เดือน ประชาชนชาวชมพูทวีปได้รอคอยการเสด็จกลับจากดาวดึงส์ของพระพุทธเจ้า และเมื่อออกพรรษาเรียบร้อยแล้วพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาทางประตูเมืองสังกัสสนคร โดยมีพระพรหม พระอินทร์ เทวดา ตามมาส่งถึงเมืองมนุษย์ ในขบวนเสด็จนั้นปรากฏเทพบุตรตนหนึ่งถือพินิตเป็นเพลงบรรเลงนำหน้าพระพุทธเจ้า” อาศัยแนวคิดนี้จึงนำมาสู่การรำบูชาองค์พระธาตุในวันออกพรรษา นับได้ว่าเป็นผลผลิตทางพระพุทธศาสนาของศาสนิก การรำบูชาถวายองค์พระธาตุนอกจากจะได้บุญกุศลแล้วยังเป็นการสอนธรรมะทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย ความสามัคคี ดังคำบาลีว่า “สุขา สงฆสส สามคคี” ถอดความเป็นภาษาไทยว่า “ความสามัคคีของหมู่คณะนำความสุขมาให้” ดังนั้น การรำบูชาถวายองค์พระธาตุนี้ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดนครพนม มีประชาชนและ

นักท่องเที่ยวจากหลายจังหวัด มาเที่ยวชมประเพณีรำบูชาพระธาตุพนม จำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีการละเล่นพื้นเมืองของเผ่าต่างๆ^{๓๗}

การรำบูชาถวายพระธาตุพนม จัดในวันเปิดงานนมัสการพระธาตุพนมเป็นประเพณีมีมานาน เป็นการแสดงความสามัคคีของ ๗ ชนเผ่าพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในจังหวัดนครพนม ประกอบด้วยเผ่าไทยย้อ, ญไท, ไทแสก, ไทโส้, ไทกะเลิง, ไทข่า, ไทยอีสาน, ทุกเผ่ามีจุดศูนย์รวมจิตใจคือองค์พระธาตุ ชนเผ่าต่างๆแต่งกายด้วยเสื้อผ้าประจำเผ่าของตนถ่ายทอดความเคารพศรัทธาต่อองค์พระธาตุผ่านการรำรำในท่วงท่าอันงดงามเพื่อบูชาองค์พระธาตุพนม การรำรำเป็นสื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ทราบถึงการบูชาอย่างยิ่งใหญ่บวกกับความเชื่อว่าการรำถวายเป็นการถวายเป็นการถวายมือและแขนแด่พระธาตุจะได้กุศลแรงเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูง การรำบูชา จัดขึ้น ณ บริเวณหน้าองค์พระธาตุพนม โดยมีคณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนชาวจังหวัดนครพนม ร่วมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในงานได้มีพิธีแห่เครื่องสักการะโดยข้าราชการ พ่อค้า และประชาชน ได้ร่วมแห่และกล่าวคำบูชาให้ว้พระธาตุพนม หลังจากนั้น ได้จัดชุดรำบูชาพระธาตุพนม ๗ ชุด คือ (๑) รำตำนานพระธาตุพนม (๒) รำศรีโคตรบูรณ์ (๓) รำผู้ไท (๔) รำหางนกยูง (๕) รำไทยย้อ (๖) รำขันหมากเบ็ง และ(๗) รำเชิงอีสาน^{๓๘}

๑.๕ ประเพณีฮีต ๑๒ คือ ประเพณีที่ชาวตะวันออกเฉียงเหนือจะต้องปฏิบัติในรอบ ๑๒ เดือน คือ.บุญเข้ากรรม บุญคุณลาน บุญข้าวจี บุญพะเวด บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา และบุญกฐิน

๑.๖ วันสัตตนาครำลึก เนื่องจากวัดพระธาตุพนมตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงจึงปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับพญานาคทั้ง ๗ ตนมาให้ความเคารพและดูแลพระธาตุพนม ความเชื่อนี้ได้ฝังรากลึกในท้องถิ่นนั้นๆ ก่อให้เกิดประเพณีเกี่ยวกับพญานาค ดังนั้นวัดพระธาตุพนมจึงจัดงานวันรำลึกถึงพญานาคทั้ง ๗ ที่ดูแลรักษาองค์พระธาตุพนม ในงานมีพิธีบวงสรวงองค์พระธาตุ พิธีบวงสรวงต้อนรับพญานาคทั้ง ๗ องค์ กำหนดจัดงานในวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี เหตุผลที่กำหนดวันเวลาดังกล่าวนั้นเนื่องจากในพ.ศ. ๒๕๐๐ วันเวลาดังกล่าวพญานาคมาประทับร่างสามเศียรและ ได้บอกกล่าวในการที่ตนได้รับผิดชอบดูแลองค์พระธาตุมาตั้งแต่เริ่มสร้างองค์พระธาตุ ดังนั้นเมื่อถึงวันเวลาดังกล่าวทางวัดจึงจัดพิธีเจริญพระพุทธมนต์ พิธีบวงสรวงปฏิบัติธรรมอุทิศส่วนกุศลแด่องค์พญานาคทั้ง ๗ องค์ โดยมีประชาชนผู้สมัครตนเป็นโอรสและธิดาของพญานาคเป็นแม่งานร่วมกับพระสงฆ์ ที่ลานพระ

^{๓๗} แม้นชีกฤษณา รักษาโฉม, ดร. และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กระบวนเปลี่ยนแปลง“เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม”, รายงานวิจัย, หน้า ๘๓.

^{๓๘} อุทัย ภัทรสุข, “การศึกษาอิทธิพลของพระธาตุพนมที่มีต่อความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนลุ่มแม่น้ำโขง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ธาตุพนมตลอดทั้งคืน ดังนั้นงานนมัสการพระธาตุพนมกำหนดตามจันทรคติ คือวันขึ้น ๘ ค่ำ ถึงวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ เป็นประจำทุกปี ประชาชนจึงทราบเรื่องงานนมัสการพระธาตุพนมโดยช่องทางนี้^{๓๙}

๒. พระธาตุเชิงชุม

๒.๑ รำบูชาถวายองค์พระธาตุ เป็นประเพณีการบูชาที่ชาวตะวันออกเฉียงเหนือให้ความสำคัญถือว่าเป็นสิ่งที่แสดงออกทางกายให้ทราบถึงความศรัทธา จัดแสดงที่หน้าองค์พระธาตุเชิงชุม การพ้อนรำบูชามีหลายกระบวนท่า การพ้อนรำทางนกกุงถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสกลนคร การพ้อนรำภูไทของ ชนเผ่าเยอ ชนเผ่าไทยอีสาน ชนเผ่าภูไท ชนเผ่าโย้ย เผ่ากระเลิง เผ่าโย้ย ซึ่งแต่ละเผ่ามีเอกลักษณ์ของตนเอง นอกจากนี้ยังมีการแสดงมวยไทยโบราณ

๒.๒ ประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง เพื่อบูชาองค์พระธาตุเชิงชุม โดยจังหวัดสกลนคร ร่วมกับเทศบาลเมืองสกลนคร องค์การบริหารส่วนจังหวัดสกลนคร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ส่วนราชการ ภาคเอกชนและประชาชนชาวจังหวัดสกลนคร ได้กำหนดจัดงานประเพณีแห่ปราสาทผึ้ง และการแข่งขันเรือยาว "ชิงถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี" จัดทุกปี ณ บริเวณสนามมิ่งเมืองสกลนคร สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ และวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหาร วันแข่งเรือคือวันขึ้น ๑๒-๑๓ ค่ำ เดือน ๑๑ วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวัน "โฮม" หรือวันรวมและแห่ปราสาทผึ้งจากคุ้มต่างๆ ที่บริเวณวัด แต่ละคุ้มจะอยู่คุ้มของตนเอง ขบวนแห่ปราสาทผึ้ง ในแต่ละขบวน จะแห่ด้วยเกวียนใช้คนเทียมแทนวัว นางฟ้าปราสาทผึ้ง (เทพี) จะนั่งอยู่ตอนหน้าของเกวียน ตอนกลางเป็น ปราสาทผึ้ง ขบวนแห่มีพิณ กลอง ฆ้อง ตามด้วยขบวนคนหนุ่มสาว และเฒ่าแก่ถือธูปเทียน ประนมมือ แห่ครบ ๓ รอบ ก็ถวายแก่ทางวัด นอกจากจะเห็นความยิ่งใหญ่ของขบวนแห่ปราสาทผึ้งที่สวยงามตระการตาแล้ว วันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ วันออกพรรษา วันทานบุญตักบาตรเทโวโรหณะในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑^{๔๐}

๒.๓ การพ้อนภูไท เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยที่เริ่มสร้างองค์พระธาตุเชิงชุมซึ่งเป็นพระธาตุคู่ บ้านคูเมืองของชาวสกลนครทุกชนเผ่า (คือมีการดัดแปลงปราสาทหินแบบเขมรแล้วครอบทับสร้างเป็นพระธาตุในศิลปะแบบ ล้านช้างขึ้นแทน) ชาวภูไทเป็นชนเผ่าที่รับอาสาที่จะเป็นผู้ปฏิบัติรักษาหาเครื่องสักการบูชา พระธาตุ ทุกๆปีเมื่อถึงฤดูข้าวออกรวงจะมีการเก็บเกี่ยวข้าวบางส่วนเพื่อนำไปทำเป็น “ข้าวเม่า” ซึ่งชาวภูไทจะนำเอาข้าวเม่ามาถวายการสักการะองค์พระธาตุเชิงชุม ซึ่งมักจะมีขบวนแห่ เรียกว่า “แห่ข้าวเม่า” และมีการพ้อนรำรอบองค์พระธาตุแต่เดิมเป็นการ

^{๓๙} แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม, ดร. และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: กระบวนเปลี่ยนแปลง “เส้นทางบุญ” สู่ “เส้นทางธรรม”, รายงานวิจัย, หน้า ๘๔.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐.

เพื่อนำของผู้ชายเพื่อบูชาพระธาตุในเทศกาลสักการะองค์พระธาตุ แต่ภายหลังก็ได้เปลี่ยนผู้พามาเป็นผู้หญิงทั้งหมด เพราะท่งท่าและลีลาการพอนซึ่งจะดูสวยงามและอ่อนหวานมากกว่า ผู้พอนหญิงชาวภูไทจะแต่งกายตามแบบสตรีชาวภูไทสกลนคร และมีการสวมเล็บยาวในการพอนรำอีกด้วย ต่อมาชาวภูไทในท้องถิ่นอื่นในจังหวัดสกลนครได้มาพบเห็นจึงได้นำไปประยุกต์ ทำพอนขึ้นอีก และมีการแต่งเนื้อร้องประกอบการแสดงเพิ่มเติมอีกด้วยในปัจจุบันการพอนภูไท นอกจากเป็นการพอนเพื่อบูชาพระธาตุเชิงชุม หรือบ้างก็นำมาพอนบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พิธีเลี้ยงเจ้าปู่หมื่นศักดิ์ของชาววาริชภูมิ ก็ได้นำมาใช้ในการพอนต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองและในงานเทศกาลต่างๆ^{๔๑}

จากความเชื่อที่ว่า หากได้มาบูชาพระธาตุเชิงชุมแห่งนี้ จะถือว่าเป็นสิริมงคลอย่างมาก เนื่องจากเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาเยือนถึงสี่พระองค์ ตามความหมายของคำว่าเชิงชุม ที่แปลว่า การมีรอยเท้ามาชุมนุมกันอยู่ ซึ่งหมายถึงรอยพระพุทธบาท ๔ รอย ที่พระพุทธเจ้าทั้ง ๔ พระองค์เสด็จมาประทับไว้บนแผ่นหิน และเชื่อกันว่าแผ่นหินนั้นถูกเก็บรักษาไว้ใต้บาดาลโดยพญาสุวรรณนาค เพื่อรอพระศรีอริยเมตไตรยมาประทับรอยเป็นองค์สุดท้าย การจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เช่น การท่องเที่ยวเรียนรู้ประเพณีการนมัสการพระธาตุเชิงชุมวันขึ้น ๘-๑๕ ค่ำ เดือนสี่ของทุกปี การนมัสการรอยพระพุทธบาท ร่วมพิธีทำบุญตักบาตร นมัสการหลวงพ่องค์แสน ที่เชื่อกันว่าท่านจะให้พรในด้านโชคลาภ มีเงินทองนับหมื่นนับแสน มีความมั่งมีศรีสุขในชีวิต

๓. พระธาตุอิงฮัง

ประเพณีนมัสการพระธาตุอิงฮัง มีลักษณะเช่นเดียวกับที่ชาวไทยจัดงานประเพณีนมัสการพระธาตุพนม พระธาตุอิงฮังมีการจัดขบวนแห่เทียนและการพอนรำถวายองค์พระธาตุเช่นเดียวกัน แต่งานพระธาตุอิงฮังจะจัดขึ้นช่วงเดือนธันวาคมส่วนพระธาตุพนมจะจัดขึ้นในช่วงวันเพ็ญเดือนสามเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี วัฒนธรรมการมานมัสการพระธาตุนั้น คนลาวนุ่งขึ้นไปไหว้พระธาตุกัน มีบทสวดมนต์เป็นภาษาลาวสำหรับไหว้พระธาตุ นักท่องเที่ยวที่จะเดินทางมาก็ต้องนุ่งขึ้นด้วยเหมือนกัน จึงจะเข้าไปไหว้พระธาตุได้ เพราะที่นี่การนุ่งผ้าถุง เขาได้จัดเตรียมไว้ให้นักท่องเที่ยว ลักษณะการท่องเที่ยวเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรม วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของลาวที่สืบทอดกันมา คือการนุ่งผ้าถุงและห่มสไบที่ผู้หญิงจะแต่งกายเรียบร้อยเวลาเข้าวัด ^{๔๒}

หากพิจารณาถึงลักษณะประเพณีการบูชาสักการะพระธาตุนั้นมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน และจัดในเวลาที่ใกล้เคียงกัน ลาวมีประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกับไทยเห็นได้จากวันและเทศกาลสำคัญต่างๆ ตามจารีตประเพณีบางวันรัฐบาลได้กำหนดให้เป็นวันหยุดสำคัญของ

^{๔๑} ชุมช้าน้อยเป็นชาวภูไท, **พอนผู้ไทจังหวัดสกลนคร**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.facebook.com/permalink.php?id=44450073231261> [๑๕ มกราคม ๒๕๕๙].

^{๔๒} สัมภาษณ์ สุพันธ์ แก้วมีไช, ดร., เจ้าแขวงสะหวันนะเขต, ๑๖ มีนาคม ๒๕๕๘.

ทางราชการได้แก่วันสงกรานต์ปีใหม่ลาว วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชาและวันมาฆบูชา โดยวันสำคัญดังกล่าวจะถูกกำหนดตามปฏิทินจันทรคติดังนี้เดือน ๓ วันมาฆบูชา มีงานฉลองพระธาตุอิงฮังที่แขวงสะหวันนะเขตและงานวัดภูจำปาสักเดือน ๕ วันสงกรานต์ปีใหม่ลาวเดือน ๖ วันวิสาขบูชาเดือน ๘ วันเข้าพรรษาและอาสาฬหบูชา เดือน ๙ บุญข้าวประดับดิน เดือน ๑๐ บุญ ข้าวฉลากเดือน ๑๑ ออกพรรษา งานแข่งเรือ ที่นครเวียงจันทน์เดือน ๑๒ บุญพระธาตุหลวงเวียงจันทน์

เครื่องเชื่อมประสานสายสัมพันธ์คนสองฝั่งโขงที่สำคัญอีกประการ นอกเหนือความสัมพันธ์ฉันพี่น้องก็คือความศรัทธาในพระพุทธศาสนาซึ่งฝังแน่นอยู่ในใจของผู้คน ซึ่งมีเครื่องร้อยรัดอันได้แก่พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม พระธาตุอิงฮัง และพระธาตุศรีโคตรบอง แห่งอดีตอาณาจักรศรีโคตรบูรณ ดินแดนของพระโคตมะโคตม ประเพณีทางศาสนาอย่างหนึ่งซึ่งสืบทอดมายาวนานระหว่างสองฝั่งโขงคือ ทอดผ้าป่า ทอดกฐินเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์งานประจำปีของพระธาตุและงานในวันสำคัญต่างๆทางพุทธศาสนา ในปัจจุบันพระธาตุพนมและพระธาตุเชิงชุมจะมีการแลกเปลี่ยนกัน เช่นก่อนวันถวายข้าวฟักภาค ทางคณะสงฆ์สกลนครก็นำญาติโยมมายังจังหวัดนครพนมเพื่อถวายข้าวสารแก่องค์พระธาตุก่อนจะมีการประกอบพิธี เมื่อพระธาตุเชิงชุมมีงานคณะสงฆ์ของนครพนมและญาติโยมก็จะไปร่วมในวันสุดท้ายของพระธาตุเชิงชุมเป็นการแลกเปลี่ยนกัน เพราะถือว่าเป็นบ้านพี่เมืองน้อง แต่ในส่วนของพระธาตุอิงฮังยังไม่มี จะมีแต่พระธาตุศรีโคตรบองซึ่งอยู่ตรงกับท่าแขก แขวงคำม่วนซึ่งจะมีพิธีทอดผ้าป่าโดยใช้สายสิญจน์โยงพระธาตุทั้งเจ็ดองค์ในนครพนม และโยงไปพระธาตุศรีโคตรบองประกอบพิธีเชื่อมกันระหว่างกลางแม่น้ำโขง เป็นการเชื่อมพระธาตุสองฝั่งโขง การที่ไม่ได้โยงไปพระธาตุอิงฮังอาจเป็นเพราะระยะทางไกลกันมากและต้องขึ้นกับนโยบายของทางแขวงสะหวันนะเขตด้วย ซึ่งการโยงสายสิญจน์เพื่อประกอบพิธีทางพุทธศาสนาร่วมกันนั้นเจ้าอาวาสวัดพระธาตุอิงฮังได้ให้ข้อมูลว่าการจัดงานของพระธาตุอิงฮังสมัยก่อนจัดพร้อมพระธาตุพนมเดิมและจะมีแม่หญิงจากบ้านโพนสาวเฮ้ไปตกแต่งพระธาตุ เพราะถือว่าฝั่งนี้เป็นเจ้าฮิตเจ้าครอง^{๔๓}

ดังนั้น การท่องเที่ยวเพื่อสักการะพระธาตุตามประเพณีสามารถเชื่อมต่อกันได้ ซึ่งตัวแทนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครพนมให้ข้อมูลว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ทำกิจกรรมไหว้พระธาตุสองแผ่นดิน โดยต่อยอดการทำงานแบบเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านคือ สะหวันนะเขต เคยใช้ชื่อว่าไหว้พระธาตุประจำวันเกิดผนวกกับจะมีเส้นทางเชื่อมโยงคือพระธาตุเชิงชุม พระธาตุอิงฮัง พระธาตุศรีโคตรบองและพระธาตุพนม ซึ่งแนวทางจะเป็นความเชื่อในเรื่องตำนานอุรังคธาตุว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปที่ใดในแผ่นดินอีสานคือพระธาตุที่ได้กล่าวแล้วซึ่งในปี ๒๕๕๙ ก็ยังดำเนินการอยู่

^{๔๓} สัมภาษณ์ ญาท่านลำพัน ชินเตโซ, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุอิงฮัง, วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๘.

๔.๓.๕ การท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพทางครอบครัว

การสร้างและส่งเสริมความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัว ให้เกิดความผูกพันสัมพันธ์ภายในครอบครัว แสดงออกเป็นการเอาใจใส่ดูแลความเป็นอยู่ ติดต่อสื่อสารด้วยความรักความเข้าใจต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลร่วมทุกข์ร่วมสุข ใช้เวลาทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ^{๔๔} ซึ่งการท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างสัมพันธภาพทางครอบครัวอีกทางหนึ่ง

การส่งเสริมสร้างสัมพันธภาพภายในครอบครัว การท่องเที่ยวบางรูปแบบสามารถเห็นได้ว่าช่วยส่งเสริมสัมพันธภาพในครอบครัว อาทิ แหล่งท่องเที่ยวพักผ่อน และที่พักประเภทรีสอร์ตสำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเป็นครอบครัว การได้อยู่ในครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ภาพอบอุ่นเป็นความสุขอย่างหนึ่งที่คนทุกเพศทุกวัยและทุกฐานะ ประารถและเป็นกุญแจสำคัญของการมีสุขภาพจิตที่แข็งแรงสมบูรณ์ การหมั่นทำกิจกรรมที่สร้างสรรค์ เป็นการใช้เวลา พลังกาย ใจ และความคิด เพื่อเสริมสร้างคุณค่า ความสุข ความร่าเริงแจ่มใสให้ตนเอง เช่น ศึกษาหาความรู้ที่สนใจ การศึกษาศิลปะและวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว เป็นต้น^{๔๕}

การท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพทางครอบครัว เกิดขึ้นจากการได้ประกอบศาสนกิจที่มีคุณค่าต่อตนเองและสังคม ซึ่งจะเป็นการสร้างความทรงจำที่ดีสำหรับตนเองและครอบครัว เป็นการสร้างบุญกุศลจากประสบการณ์ตรง คือ การได้ทำบุญ การสวดมนต์ การเที่ยวชมศาสนสถาน การถือศีล การฟังธรรม การได้เห็นสมณะผู้ทรงศีล ได้สนทนาธรรมกับพระคุณเจ้าและเพื่อนร่วมเดินทาง ได้ทำบุญตามวัดต่างๆตามกำลังศรัทธาที่ร่วมทำนุบำรุงรักษาพัฒนาวัด เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นมงคลของชีวิต^{๔๖} จากผลการศึกษาลายเรื่อง สนับสนุนว่า นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับครอบครัวเป็นอย่างมาก โดยมีแรงจูงใจสำคัญในทางการท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างสัมพันธภาพในครอบครัวรวมถึงผู้ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวคือครอบครัว^{๔๗} เนื่องจาก

^{๔๔} สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล, การสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔).

^{๔๕} Pearce, P., Morrison, A.M. and Rutledge, J.L. *Tourism: Bridges across continents*. ๖ (Sydney: McGraw-Hill, 1998).

^{๔๖} กรมการศาสนา, *ช่วงหนึ่งของชีวิตที่งดงามบนเส้นทางงานบุญทั่วไทย*, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๕๗).

^{๔๗} กนกพร รอดเขียน, “การศึกษาแรงจูงใจในการเลือกจุดหมายปลายทางและความคาดหวังของกลุ่มนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยว กรณีศึกษาในเขตพื้นที่ชนบท จังหวัดนครสวรรค์”, *วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตร์และการสื่อสารมหบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๕), หน้า ๖๗.

ครอบครัวและเศรษฐกิจในครัวเรือนมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยว^{๔๘} และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความต้องการท่องเที่ยวภายในประเทศ คือ ลักษณะครอบครัวและการได้รับการสนับสนุนของครอบครัว และ นักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่จะเดินทางท่องเที่ยวกับครอบครัวแหล่งท่องเที่ยวอันตบสนองสถาบันครอบครัวโดยเน้นให้มีสถานที่ท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมนันทนาการ ลดความเครียด ความกังวล และท่องเที่ยวในรูปแบบครอบครัวและพักอยู่ตามสถานที่ท่องเที่ยวที่ตัดสินใจเลือกในระยะเวลายาวนาน ที่สามารถสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างบุคคลในครอบครัวได้เป็นอย่างดี^{๔๙}

ตารางที่ ๔.๑ รูปแบบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาตามตำนานอุรังคธาตุ

รูปแบบการท่องเที่ยว	สรุปผลการศึกษา
การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ พุทธศิลปะ	พระธาตุตามตำนานอุรังคธาตุ มีการผสมผสานศิลปะหลากหลายยุคสมัย ตั้งแต่สมัยจามปาโบราณ จนถึงศิลปะลาวล้านช้างและ ทวารวดีที่แสดงให้เห็นชัดในปัจจุบัน ศิลปะที่สะท้อนผ่านศาสนสถานและศาสนวัตถุนี้ แฝงไว้ด้วยอารยธรรมประเพณีที่มีรากฐานมาจากศาสนา แสดงภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของคนยุคโบราณที่มีหลักธรรมแฝงอยู่ในความคิดจิตใจให้ได้ศึกษา
การท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้าง ศรัทธาปัญญา บำเพ็ญบุญ กิริยาวัตถุ ๑๐	การท่องเที่ยวเพื่อสักการบูชาพระบรมธาตุ เป็นการบำเพ็ญบุญกิริยา ๑๐ ตามหลักพระพุทธศาสนา ด้วยการสร้างบุญบารมีโดยการ ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ประกอบด้วยศรัทธาและปัญญา สะท้อนออกมาเป็นความงามทางกาย วาจา ใจ ของพุทธศาสนิกชน
การท่องเที่ยวเชิงวิชาการ เพื่อการวิจัยศึกษาพุทธ ประวัติ ตำนาน	การศึกษาพุทธประวัติ พุทธตำนาน โดยมีตำนานอุรังคธาตุเป็นสื่อ ช่วยต่อยอดเพิ่มพูนศรัทธา ประกอบกับแนวคิดและคำสอนที่เชื่อมโยงกับพุทธศิลป์ในองค์พระธาตุและพุทธสถาน น้อมนำไปให้ผู้ศึกษาระลึกถึงหลักธรรมต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

^{๔๘} บรรจบพร สุนนรัตนกุล, “ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวชาวไทยในจังหวัดกาญจนบุรี”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรี นครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔).

^{๔๙} นภา จันทร์ตรี, “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับทัศนคติของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อการท่องเที่ยวบนเกาะช้างจังหวัดตราด”, การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๓).

การท่องเทียวเพื่อสักการะ พระธาตุตามประเพณี	ประเพณีที่สืบเนื่องมาจากตำนานอุรังคธาตุนั้นมีหลากหลาย เช่น งาน นมัสการองค์พระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม และพระธาตุอิงฮัง พิธี ศักดิ์สิทธิ์อัญเชิญพระอุปคุต ประเพณีฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ประเพณีแห่ ปราสาทผึ้ง เพื่อบูชาองค์พระธาตุเชิงชุม เป็นต้น ประเพณีเหล่านี้ ล้วนแฝงความเชื่อและแนวคิดทางพระพุทธศาสนาไว้ แสดงออกถึง วัฒนธรรมที่มีธรรมะเป็นหลักของพุทธศาสนิกชนในชุมชนให้ผู้ ท่องเทียวได้ศึกษาเรียนรู้ และนำไปปฏิบัติตาม
การท่องเทียวเพื่อเสริมสร้าง สัมพันธภาพทางครอบครัว	การได้ประกอบศาสนกิจที่มีคุณค่าต่อตนเองและสังคม เป็นการสร้าง ความทรงจำที่ดีสำหรับตนเองและครอบครัว เป็นการสร้างบุญกุศล จากประสบการณ์ตรง คือ การได้ทำบุญ การสวดมนต์ การเทีย วชมศาสนสถาน การถือศีล การฟังธรรม การได้เห็นสมณะผู้ทรงศีล ได้สนทนาธรรมกับพระคุณเจ้าและเพื่อนร่วมเดินทาง ได้ทำบุญตาม วัดต่างๆตามกำลังศรัทธาที่ร่วมทำนุบำรุงรักษาพัฒนาวัด เพื่อสืบ ทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นมงคลของชีวิต

การได้ท่องเทียวแสวงบุญในเส้นทางพระธาตุที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุเปรียบเสมือน
การได้ตามรอยพระบาทพระพุทธเจ้าเป็นบุญกุศลยิ่งในชีวิต อีกทั้งได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์การมีอยู่ของ
พระพุทธศาสนาในดินแดนทั้งฝั่งลาวและฝั่งไทยที่มีความลึกซึ้งซึ่งมีความสัมพันธ์กับชุมชน อีกทั้งสามารถ
บอกต่อถึงความเป็นมาและความสำคัญของพระธาตุและหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ได้รับจาก
การท่องเทียว และที่สำคัญเป็นการได้ทำหน้าที่ของชาวพุทธที่ได้เรียนรู้พุทธประวัติ และรากเหง้าทาง
วัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับศาสนาในทุกช่วงเวลา

ลักษณะของการท่องเทียวทางพระพุทธศาสนาตามตำนานอุรังคธาตุ ดังที่ได้นำเสนอ
เป็นผลเนื่องมาจากการนำองค์ความรู้ด้านวรรณคดี คติชนวิทยา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตำนานอุรังคธาตุ เอกสารทางวิชาการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง
มาประมวลและบูรณาการกับองค์ความรู้ที่ได้จากการเข้าพื้นที่วิจัยทำให้ทราบข้อมูลของวัดพระธาตุ
พนม วัดพระธาตุเชิงชุม วัดพระธาตุอิงฮังซึ่งได้สัมผัสบรรยากาศของวัดที่ตั้งพระธาตุทั้งสามวัดและ
พุทธศิลป์ โบราณสถาน โบราณวัตถุต่างๆ ตลอดจนวิถีชีวิต ประเพณีท้องถิ่น ที่สืบเนื่องจากอดีตมาถึง
ปัจจุบันและจากการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการภายในวัดและประชากรที่อาศัยอยู่ใน
บริเวณพระธาตุซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ทั่วไปและการสัมภาษณ์เชิงลึกซึ่งได้ตั้งประเด็นคำถามแก่ผู้ให้
สัมภาษณ์จึงได้รูปแบบของการท่องเทียวทางพระพุทธศาสนา ๕ รูปแบบที่ได้นำเสนอ

มูลเหตุจูงใจในการมาสักการะพระธาตุนั้น สามารถแบ่งได้เป็น

๑. ความเชื่อจากตำนานอุรังคธาตุ กล่าวถึงการกำเนิดแม่น้ำลำคลองต่างๆ ในภาคอีสาน มีแม่น้ำโขงและมีคำทำนายว่าจะเป็นเมืองที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ส่งผลให้นักท่องเที่ยวสนใจที่จะได้มาสักการะบูชาพระธาตุองค์จริงตามตำนาน และสัมผัสบรรยากาศสถานที่ ที่เป็นพุทธตำนาน ประวัติศาสตร์อารยธรรมต่างๆ

๒. จากคำบอกเล่าของคนในครอบครัว เล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นปู่ย่าตายาย ว่าเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระอุรังคธาตุของพระพุทธองค์ ตำนานเกี่ยวกับการเสด็จมาประทับรอยพระบาท เสด็จพักพิงต้นรัง และความเชื่ออื่นๆ การก่อสร้างพระธาตุโดยเจ้านครต่างๆที่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แบ่งหน้าที่กันก่อสร้าง และการบริจาคทรัพย์สืบทอดเพื่อเป็นพุทธบูชา ปัจจุบันเป็นมิ่งขวัญของชาวไทย และชาวลาว เช่น การมาไหว้พระธาตุพนมแล้วยังได้มาดื่มน้ำพระพุทธมนต์ใหญ่เท่ากับลูกพร้าว

๓. ศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุ เป็นพุทธเจดีย์ที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่กราบไหว้ และยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล สักการะบูชา ทรงหล่อเทียนพรรษา พระราชทานผ้ากฐินให้วัด และอุปถัมภ์บำรุง จนถึงพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใส แสดงการเป็นพุทธมามกะ เช่น การมาไหว้พระธาตุพนมแล้วขอพรจากองค์พระธาตุ แล้วได้สมปรารถนา นักท่องเที่ยวจึงได้มากราบนมัสการเป็นจำนวนมาก เพื่อให้เกิด สิริมงคลแก่ตัวเองและครอบครัว

๔. ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญบุญ เช่น การทำบุญตักบาตร การสวดมนต์ข้ามปีในวันขึ้นปีใหม่ และสวดสะเดาะเคราะห์ วิปัสสนากรรมฐาน เป็นการฝึกสติเพื่อลดกิเลสและเพื่อเสริมสร้างคุณความดี และความเป็นสิริมงคลให้แก่ชีวิตด้วยการปฏิบัติธรรม น้อมนำความดีงาม ความร่มเย็นแห่งรสพระธรรมเข้าสู่จิตใจ เพื่อพร้อมที่จะต้อนรับทุกสิ่งที่จะเกิดขึ้นแก่ชีวิตและจิตใจอย่างมีสติ พร้อมกันนี้ ยังมีโอกาสใช้สติและจิตใจที่สงบร่มเย็นนั้น พิจารณาถึงสิ่งที่ผ่านมาถึงชีวิต สิ่งไหนที่ดีแล้วก็ดำรงไว้ สิ่งไหนที่ไม่ดีก็พิจารณาปล่อยวางเปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่

๕. ศึกษาพุทธประวัติ ตำนานจากหนังสืออุรังคนิทาน เช่น ในอุรังคนิทานได้กล่าวถึงกำเนิดแม่น้ำลำคลองต่างๆในภาคอีสาน มีแม่น้ำโขง เป็นต้น แล้วกล่าวถึงพุทธประวัติ การศึกษาพุทธประวัติจะมีคุณค่าในการสร้าง ศรัทธา และการนำพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นมนุษย์ผู้ฝึกตนได้อย่างสูงสุดมาเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตน เพื่อการประสบความสำเร็จและการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

๖. ชื่นชมวัฒนธรรม ประเพณี พุทธศิลป์ วัดพระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม และพระธาตุอิงฮังมีโบราณวัตถุที่เก่าแก่หาชมได้ยากในปัจจุบัน และวัดเองก็เป็นโบราณสถานที่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมและวัฒนธรรมที่เก่าแก่ สวยงามวิจิตรงามตา แก่ผู้ที่ได้มาเคารพบูชาเป็นมรดกของชาติและพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเอกลักษณ์ การมี

ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเองเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก็ยังคงรักษาไว้ได้

๗. สักการะพระธาตุตามประเพณี เป็นคติความเชื่อโบราณที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน การเดินทางไปนมัสการพระธาตุเจดีย์ นอกจากจะได้กุศลผลบุญอันยิ่งใหญ่ ได้เที่ยวชมปูชนียสถานที่งดงามล้ำค่า ด้วยศิลปกรรมแล้วยังเป็นการอนุรักษ์ประเพณีโบราณมิให้สูญหายไปด้วย พระธาตุเจดีย์คือ สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ถือว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นสัญลักษณ์ที่ดำรงอยู่คู่กับพุทธศาสนามาช้านานนับร้อยนับพันปี ซึ่งวัดพระธาตุพนม พระธาตุเชิงชุม และพระธาตุอิงฮังมีการจัดงานประเพณีสักการะบูชาองค์พระธาตุทุกปี ทำบุญตักบาตรในเทศกาลเข้าพรรษาและออกพรรษา งานไหลเรือไฟ เป็นต้น

๘. ใช้เวลาท่องเที่ยวเกี่ยวกับครอบครัว การท่องเที่ยววัดนั้นสามารถช่วยให้คนในครอบครัว มีเวลาอยู่ร่วมกัน และเป็นการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับทุกเพศ ทุกวัย โดยนักท่องเที่ยวนิยมใช้ช่วงวันเสาร์ อาทิตย์ หรือช่วงวันหยุดยาวเดินทางมาท่องเที่ยววัดพระธาตุกับโดยใช้เวลาประมาณ ๓ ชั่วโมงในการเดินชมสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม การเลือกซื้อวัตถุมงคล

ภาพที่ ๔.๑ แสดงมูลเหตุจูงใจในการมาสักการะพระธาตุ

๔.๔ วิเคราะห์การบริหารจัดการการท่องเที่ยวของวัด

วัดถือเป็นแหล่งแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และพุทธธรรม โดยการจัดกิจกรรมทางศาสนาที่คู่ขนานไปกับการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เช่น การเปิดพระอุโบสถ หรือพระวิหาร ให้พุทธศาสนิกชนได้ไปไหว้พระ การจัดกิจกรรมในเทศกาลสำคัญ การจัดอบรมเจริญปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น^{๕๐} การบริหารงานจัดการทรัพยากรของวัดมีความสำคัญยิ่งจะต้องพัฒนาทุกด้านให้มีศักยภาพและประสิทธิภาพซึ่งประกอบไปด้วย ผู้บริหารวัด พระภิกษุ สามเณรและประชาชนที่เข้าวัด การผสมผสานหลักการทฤษฎีต่างๆ เชื่อว่าจะทำให้เสริมสร้างทักษะการบริหารจัดการงานได้ดี และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

พระธาตุพนมและพระธาตุเชิงชุมมีลักษณะการบริหารจัดการและการดูแลพระธาตุที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ภาครัฐเข้าบริหารจัดการ โดยมีขอบเขตหน้าที่การดูแลและรักษา วัฒนธรรม ร่วมกับหน่วยงานภายในจังหวัด ดังคำบอกเล่า “อำเภอ จะมีหน้าที่ เกี่ยวกับกฎหมายทุกฉบับการศึกษา การรักษาความสงบร่วมกับตำรวจ การรักษาวัฒนธรรม ก็ร่วมกับวัฒนธรรมจังหวัด ทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้น อำเภอจะส่งเจ้าหน้าที่ไปร่วมด้วย งบประมาณมาจากจังหวัด เทศบาล วัดหรือพุทธบริษัท การบริหารจัดการวัด เราร่วมมือ ประสานกันหลายฝ่าย มีคณะกรรมการวัด ชุมชน สำนักพุทธ และสำนักวัฒนธรรม มีกองทุนเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป”^{๕๑} อีกทั้งยังมีคณะกรรมการวัดร่วมกับชมรมคนรักพระธาตุร่วมกันดำเนินการบริหารจัดการและดูแลศาสนสถานในวัด ดังสะท้อนจากบทสัมภาษณ์ที่ว่า “มีคณะกรรมการ ซึ่งหลวงพ่อบ้านได้ตั้งชมรมคนรักพระธาตุ มีประชาชนซึ่งเป็นชาวจังหวัดพระธาตุเชิงชุม และก็ชาวจังหวัดต่างๆ มารวมตัวเป็นชมรมคนรักพระธาตุ ประมาณ ๒๐๐ กว่าท่าน ได้มาช่วยกันมีการทำเว็บไซต์และวัฒนธรรมต่างๆ ประเพณีของภาคอีสาน คุ่มหมายถึงชุมชน จะมีชุมชนวัดพระธาตุเชิงชุม ชุมชนพระธาตุคุด ชุมชนกลางธงชัย ชุมชนวัดโพธิ์ชัย ใกล้กับพระธาตุเชิงชุม ซึ่งได้ร่วมตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินการเมื่อมีงาน กิจกรรมต่างๆ ถ้ามีงานใหญ่ๆ เช่น วันเข้าพรรษาวันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันสำคัญต่างๆทางพระพุทธศาสนา ทางจังหวัดก็จะแต่งตั้งคณะกรรมการเป็นความร่วมมือ ระหว่างทางจังหวัด ประชาชน และเอกชน”^{๕๒} สำหรับวัดพระธาตุพนมมีการจัดตั้งคณะกรรมการวัด โดยงบประมาณในการบริหารจัดการภายในวัด มาจากการปัจจัยของพุทธศาสนิกชนและมีหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องสนับสนุน “การเอาคณะผ้าป่าไปทอดถวาย ไปแห่รอบทางโน้นและได้จัดปัจจัยจากการบริจาคศรัทธาจากชาวบ้านมาบริหารจัดการ และการท่องเที่ยวและกีฬาทำงานกับจังหวัดนครพนม ช่วยจัดกิจกรรม ทำกิจกรรมในการท่องเที่ยวสืบ

^{๕๐} กรมการศาสนา, *ช่วงหนึ่งของชีวิตที่งดงามบนเส้นทางงานบุญทั่วไทย*, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๕๗).

^{๕๑} สัมภาษณ์ สัมฤทธิ์ พุฒิสรี, นายอำเภอเมืองสกลนคร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๘.

^{๕๒} สัมภาษณ์ พระครูสุกสิการานุกิจ (สุริยา), ดร., ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุเชิงชุม, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๘.

สถานต่างๆ ออกมาเป็นการแสดง เช่น การตักบาตรข้าวเหนียวริมแม่น้ำโขงหรือหน้าวัดพระธาตุพนม ท่านเจ้าคุณพระเทพวรมนีท่านมาบิณฑบาตรเอง ท่านรณรงค์ ท่านกวาดหลังวัดแล้วก็ออกบิณฑบาตรที่ริมโขง จนสามารถทำให้เกิดการพัฒนาเรื่องการท่องเที่ยวที่เป็นระบบมากขึ้น เช่น ทุกวันสำคัญทางศาสนาเราจะจัดตักบาตรข้าวเหนียว มีการพาไปท่องเที่ยวโดยใช้งบประมาณของจังหวัดจัด”^{๕๓}

สำหรับพระธาตุอิงฮังนั้น เนื่องจากสาธารณรัฐประชาชนลาวเป็นระบบสังคมนิยม ดังนั้นการบริหารจัดการจะเป็นในรูปของคณะกรรมการศูนย์กลางเข้ามาบริหารจัดการ ดังคำบอกเล่าที่ว่า “ลาวเป็นสังคมนิยม ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ก่อนลาวมีพระสังฆราช ตอนนี้จะเปลี่ยนเป็นประธานพระพุทธศาสนาสัมพันธ์แห่งประเทศไทยลาว ประจำอยู่พระธาตุหลวง แต่ละจังหวัดจะเป็นคณะกรรมการศูนย์กลาง ประธานพระพุทธศาสนา พระสงฆ์แต่งตั้งกันเอง แต่งตั้ง ไม่ได้เลือกตั้ง และมีกรรมการสงฆ์ แต่ละจังหวัดมีคณะกรรมการศูนย์กลาง เอาเจ้าคณะอำเภอมาเป็นคณะ เงินที่เป็นของกลางของวัด จะใช้จ่ายไม่ได้มีคณะกรรมการหลายคนเข้ามาควบคุมดูแล พระสงฆ์ ไม่ค่อยมีความขัดแย้ง พระยังสำรวมอยู่ได้ เคร่งครัดในพระธรรมวินัย วัดในลาวจะเยอะ”^{๕๔} ในเรื่องงบประมาณ ทางวัดและแขวงเป็นผู้รับผิดชอบร่วมกัน ตามคำบอกเล่าที่ว่า “ดูด้วยกัน แต่เดิมมีหอสภาอยู่หน้าพระธาตุญานาน ท่านบอกว่าให้เอาออก ปี พ.ศ. ๑๙๖๐ อายุ ๖๒ ปีท่านก็เสียชีวิต แต่ทำไม่ถึงเอาออก เพราะพระธาตุบุญมีแต่กรรมบัง เอาออกมาได้ด้านนี้ ก็หมดเงินไป ๒๕๐ ล้านกีบ แขวงออกครึ่ง บ้านออกครึ่ง เงินพระธาตุครึ่งหนึ่ง เงินของแขวงครึ่งหนึ่ง”^{๕๕}

นอกจากนี้การบริหารจัดการของวัดที่ประดิษฐานพระธาตุนั้นมีการปรับเปลี่ยนในทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กล่าวคือ การเข้าสู่ประชาคมอาเซียนซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว จึงมีการเตรียมมัคคุเทศก์รองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งการบริหารจัดการบุคลากรการท่องเที่ยวมีความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยการพัฒนาบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยวควรมีทักษะและเทคนิควิธีในการถ่ายทอด อีกทั้งการดูแลรักษาองค์ความรู้ที่จารีกอยู่ตามโบราณสถาน และด้านสถานที่ โดยเฉพาะพระสงฆ์ที่ดูแลรับผิดชอบต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องอนุรักษ์พุทธศิลป์ วัดต้องใช้พุทธศิลป์ให้เกิดคุณค่าทางธรรมเนียมปฏิบัติแก่ผู้มาเที่ยวชมให้มากที่สุด อีกทั้งจากบทสัมภาษณ์ สะท้อนให้เห็นว่าทางวัดพระธาตุเชิงชุม วัดพระธาตุพนม และวัดพระธาตุอิงฮังเห็นถึงความสำคัญในการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเช่นกัน โดยการบริหารจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัดมีชาวต่างประเทศเข้ามานมัสการพระธาตุ และเข้า AEC ผู้ว่าราชการจังหวัดได้ เตรียมมัคคุเทศก์ที่เก่งภาษา

^{๕๓} สัมภาษณ์ อติศักดิ์ เทพอาสน์, ผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนมและผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง, ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๘.

^{๕๔} สัมภาษณ์ บุญธง ยศมั่นคง, ๑๖ มีนาคม ๒๕๕๘.

^{๕๕} สัมภาษณ์ ญานานลำพันชินเตโซ ไชบุญกอง, เจ้าอาวาสวัดพระธาตุอิงฮัง, ๑๖ มีนาคม ๒๕๕๘.

มอบหมายวัฒนธรรม และ มหาวิทยาลัย อย่างน้อย ๓ แห่ง มหาวิทยาลัยราชภัฏ และ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดอนเมือง มีทั้งภาษาเวียดนาม ภาษาจีน และภาษา ท้องถิ่น ในวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๘ มีการประชุม ๓ ประเทศ ๙ จังหวัด จะมีการนำนักศึกษามาเป็น ล่าม ไทย ลาว เวียดนาม ที่จังหวัดสกลนคร การอบรมมัคคุเทศก์ สำนักงานจังหวัดเป็นเจ้าของเรื่อง โดยผู้ว่าราชการจังหวัดจะให้งบประมาณลงมา และแจ้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น พุทธศาสนาจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด และ มหาวิทยาลัยทั้ง ๓ แห่ง สำหรับวัดพระธาตุเชิงชุม “ทางวัดจะให้สถาบันภาษา เข้ามาร่วม พัฒนาภาษา เช่น ชาวเวียดนาม ชาวจีน คนสกลนครจะพูดเวียดนามเก่ง วัดมีคน ต่างประเทศมาทุกวัน มีการเตรียมความพร้อมอยู่ตลอด หลวงพ่อท่านก็สนทนากับคนต่างประเทศ

สำหรับวัดพระธาตุอิงฮังพบว่า ทางวัดคณะกรรมการบริหารวัดโดยการแต่งตั้งจากแขวง และในการดูแลพระธาตุอิงฮังนั้น มีการจัดตั้งสมาคมปกป้องพระธาตุขึ้น แล้วตั้งคณะกรรมการจัด เครื่องบูชา เครื่องบน ต้องเป็นสมาคมมาดูแล เนื่องจากตามข้อกำหนดนั้นพระดูแลวัดเองไม่ได้

อย่างไรก็ตามวัดพระธาตุอิงฮังยังคงประสบปัญหาการบริหารจัดการในเรื่องงบประมาณ น้อย ซึ่งทางแขวงสะหวันนะเขตจัดให้และส่วนหนึ่งเป็นรายได้จากวัด ที่ได้จากการจัดงานต่างๆ ในวัด และกระทรวงการท่องเที่ยวที่จัดให้บางส่วน

กล่าวโดยสรุป การบริหารจัดการของวัดพระธาตุ ๓ แห่งนั้นเป็นการบริหารจัดการในรูปแบบ ของคณะกรรมการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในจังหวัดโดยมีขอบเขตหน้าที่การดูแลศาสนสถาน และรักษาวัฒนธรรม แต่ในสาธารณรัฐประชาชนลาว เป็นการบริหารโดยคณะกรรมการศูนย์กลาง สำหรับ รูปแบบในการบริหารจัดการนั้นเป็นการพัฒนาในต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม กล่าวคือ มีการจัด อบรมมัคคุเทศก์เพื่อใช้ในการต้อนรับและให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวต่างชาติ ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็น ว่า การบริหารจัดการท่องเที่ยวของวัด ควรมีการจัดทำผังกำหนดการใช้สอยพื้นที่ของวัด การจัดทำ แผนพัฒนาวัดทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และการจัดทำแผนพัฒนาฟื้นฟูศาสนสถาน พุทธศิลป์ ภูมิ ทัศน์ การจัดการระบบสื่อความหมายได้แก่ การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดในระบบสารสนเทศ และการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัดในวันสำคัญหรือเทศกาลสำคัญ การพัฒนาทักษะและเทคนิค วิธีในการถ่ายทอดสำหรับบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยวต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องอนุรักษ์ พุทธศิลป์และนำพุทธศิลป์เป็นสื่อสัญลักษณ์ให้เกิดคุณค่าทางปัญญาแก่ผู้มาเที่ยวชมให้มากที่สุด